

Йос ВАНДЕЛОО

НЕБЕЗПЕКА

ПОВІСТЬ

ПРОЛОГ

Він завбачливо вибрав собі місце в кутку біля вікна. Це було неважко: у вагоні сиділо всього з півдесятка пасажирів. «Мов слимаки, — подумалося йому. — Відразу ховаються в свої мушлі. Сидять сірі, недовірливі».

Він поклав валізку нагору, на багажну сітку. Багаж зайняв ще менше місця, ніж він сам. Звикши обмежувати себе в усьому, він завжди брав із собою тільки найнеобхідніше. Згорнувши піджак учетверо, він поклав його на валізку. Потім обережно, мов старий дід, сів у своєму кутку.

Крізь темні окуляри — недоречні за такої погоди, він навіть побоювався, що вони привертатимуть до себе увагу, — неохоче виглянув у вікно. На пероні продавці газет — і жодного покупця. Бабуся, якій явно нема кого тут чекати. Знуджений робітник. Хлопчисько — його щойно вигнали зі школи, не інакше...

Він дивився на кожного і всміхався, тому що бачив їх наскрізь. З дивовижною легкістю визначав, у кого який фах і хто як живе.

Онде комівояжер — тягне проходом два важкі саквояжі. Від тих саквояжів комівояжери швидко старіють. Не від роботи, а тільки через те, що вічно тягнуть важкий багаж. Цікаво, чим він торгує? Звичайно, не мастикою для паркету — це було б для нього надто принизливо. І не книжками, не репродукціями гравюр. Певно, якимсь жіночим причандаллям, нейлоновим або з пластику. Вираз обличчя у нього саме такий, який і личить комівояжерові. Самовдоволе-

ний і балакучий дурень, мабуть, уміє побазікати про все на світі. І трохи стомлений — адже все життя він у мандарах.

За комівояжером увійшла бабуся. Мабуть, їздила до іншого міста побачитися з дочкою, зятем, онуками. У складках рота заліг сум. Напевно, вони дивляться на неї, як на зайвий тягар.

Потім з'явився залізничник. Схожий на ревізора, що його покликали в дорогу якісь дрібні неполадки. Але тримався він так, ніби якась надзвичайна комісія доручила йому щонайменше навести лад на всьому залізничному транспорті. Видно було, що він тут не просто марнує час. Надто він поважна особа, щоб бити байдики, як усяка дрібнота. Чи там у карти грати. Таке личить хіба тільки машиністам.

Бентінг і далі міркував собі про психологію залізничного ревізора, коли до вагона ввійшов останній пасажир. На нього він уже не зміг наліпити ярлика. Той вислизнув з-під його пильного ока, мовби рибина з рук. На мить це його стурбувало. Якийсь незвичайний суб'єкт. Судячи з манери говорити — гібрид пастора і злочинця. Довготелесий, худий, чорний, холодний і бридкий. Щось середнє між суддею в справах неповнолітніх злочинців і клерком у нотаріальній конторі.

Вільних місць усюди було ще повно. Бентінг бачив, як той чорний крук пильно розглянувся навколо і з явною рішучістю всівся якраз навпроти нього. Це неабияк роздратувало Бентінга. Такий собі тип у жалобному костюмі, з розважливими, розміреними рухами. Спина в нього звужувалась донизу. Вона була ніби вся з кістки, в ній не відчувалося жодного м'якого місця, теплої плоті, рухливої шкіри, м'язів, нервів.

Незнайомиць обернувся до вікна і потер шибку двома довгими, худими, мов у лікаря, пальцями. Потім зі стриманою цікавістю — а може, й просто байдужно, важко сказати, — поглянув на сусіда. Усмішка в нього була, як у звіра. Вона насторожувала. Ви не могли бути певні, що то справді усмішка. Просто якийсь внутрішній порух м'язів.

І раптом незнайомиць озвався:

— Лава. Мене звуть Едуард Лава.

Голос у нього дзюрчав, як вода. Голосові зв'язки наче булькали. Кожне слово він ніби прополскував. Навіщо він узагалі це сказав? Яка в цьому потреба? Хіба в поїзді конче треба знайомитись? Що це — пастка чи просто бажання побазікати?

— Тео Вагнер, — відповів Альфред Бентінг. Він навіть злегка вклонився, але на співрозмовника не глянув. У нього виникло почуття незбагненої огиди до цього довготелесого клерка. І він ніяк не міг визначити, що перед ним за людина. Інтуїція його зовсім покинула. Що ж це за незвичайний огидний тип? Прізвище нічого не говорило. Лава, Лава, Лава...

«Дідька лисого назву я йому своє справжнє прізвище! — подумав Альфред Бентінг. — Куди він пхає свого носа? Може, ще хотів би, щоб усі пасажири заповнили анкети?»

Поїзд повільно рушив. На пероні вже зібралося десятків зо два людей, що чекали наступного поїзда. Їхні обличчя, невиразні й пласкі, мов голови білих шахових пішаків, пропливали повз вікно. Новий пасажир — крук, клерк, пастор, злочинець? — якого звали Едуард Лава, відхилився на спину, спершись головою на раму вікна. Крізь щілинки між приплющеними повіками він дивився на сусіда. Цей погляд викликав у Бентінга огиду. Очі Лави були холодні, схожі на риб'ячі. Їм невідоме співчуття, вони можуть виражати тільки зловтіху.

А може, це в нього від гнітючих переживань останнього часу, і ця незнайома людина тут ні до чого? Бентінг став боротися зі своїми сумнівами. Що ж тут, зрештою, незвичайного? — заспокоював він себе. Ніякої небезпеки нема. Нічого йому не загрожує. Він сидить у поїзді, тут затишно й приємно. Він буде жити. Небезпека вже позаду. Небезпека, небезпека...

А ця темна не зовсім звичайна людина — хай і набридливий, але просто собі випадковий супутник. Якийсь селяк, що приїздив на днинку до міста і тепер вертається додому. Йому хочеться геть усе як слід роздивитися. Побачити річі, яких він ніколи не бачив. Безглуздо вбачати в цьому бодай найменшу небезпеку. От незабаром цей дивак, мабуть, дістане бутерброд із сиром або м'ясом. Вони, ці випадкові пасажирки, тільки те й роблять, що їдять і роздивляються навкруги...

Отак міркуючи, Бентінг трохи підбадьорився.

Атож, надто ще недовірливо ставиться він до навколишнього світу, скрізь йому ввижається небезпека, кошмар. От і цей пасажир, що не має жодних чітких ознак, за які можна було б ухопитися. Через те й виникло у нього відчуття якоїсь підступності. Звичайна тиша, і та вже стала його непокоїти, мов дичину, що боїться й тоді, коли сезон полювання на неї вже закінчився. Хто він такий, цей Едуард Лава? Просто собі людина? Сигнал небезпеки? Чи звичайний нахаба, що звук турбувати інших своїм недоречним втручанням та поглядом?

Чорт забирай! Ще десять зупинок поїзда — і аж тоді Бентінг буде на місці. Тоді мине напруга, зникне відчуття небезпеки. The end of the most famous and beloved story, mister Lava, the strange, savage world of forgotten men¹. Тоді він знатиме, що далі робити. Отже, заспокойся, Альфреде Бентінг! Чи як там пак тебе — Тео Вагнер? Гаразд, нехай Тео Вагнер. Ти мусиш усе здолати. І не нервуйся, не давай заганяти себе на слизьке першій-ліпшій незнайомій людині.

Тим часом Лава більше не озивався. Тільки визирав крізь свої щілинки. Ширше очі він не розплющував. І не звужував теж. Бентінг бачив колір його зіниць — колір водоростей у стоячій воді.

Поїзд зупинився на першій станції. Ніхто не вийшов з вагона, ніхто не ввійшов. На пероні спокійно стояв чоловік у екзотичному кепі, з-під якого виглядало червоне обличчя. Коли поїзд рушив, він злегка помахав рукою.

Альфред Бентінг підвівся й дістав із сітки валізку. Коли поїзд раптом прискорив рух, він ледве втримався на ногах. Витяг з валізки кілька журналів. Рухи в нього були неквапливі, так ніби він роздягався ввечері біля свого ліжка, перед тим як лягти спати.

Він знову сів у свій куток і відразу помітив, що Лава стежить за ним з-під пальців. Чому б цьому типові не почитати щось? Або не подивитись у вікно на шерехи дерев, що тікають назад, удалеч? Бентінг вибрав собі один журнал — цікавіший, — а інший (хіба ж не блискуча думка?) запропонував Лаві. Але той тільки іронічно посміхнувся, похитав заперечливо своєю гострою, мов у дятла, головою, і сказав:

— Дякую, пане Вагнер. Я в поїзді не читаю.

Бентінг почав читати, але думки в нього розбігалися. Зрештою він спіймав себе на тому, що, прочитавши рядків із десяти, не зрозумів нічого. Він бачив слова, але не сприймав їхнього змісту. «Дякую, я в поїзді не читаю», — відповів йому той тип. Обурений до краю, Бентінг тримав перед собою журнал так, щоб відгородитися ним від Лави.

У вагоні деякий час панувала мовчанка. Було дуже тихо, можна навіть сказати спокійно. Це був вагон старого зразка з прохідними купе. Тому кожен пасажир був якоюсь мірою зв'язаний з іншими. Проте більшість сиділи, заглибившись у власні думки, байдужісінькі до навколишнього світу.

Бентінг удавав, ніби уважно читає статтю про якість телевізійних програм. Але підсвідомо пильнував, не пропускаяючи повз увагу жодного поруху в вагоні. Тому він тонко відчував усі потаємні маневри Лави. Ось той підсунувся трохи вище. Підсунувся обережно, майже непомітно, про це можна було тільки здогадатись чи інтуїтивно відчутти. Не було сумніву, що Лава й далі хотів тримати його в полі зору. Це вже стривожило Бентінга. Він знову відчув, як у цій тиші до нього підповзає маленькою гадючкою небезпека. Це відчуття не здивувало його. За останній час він навчився тонше чути, краще бачити, гостріше сприймати на дотик. Так ніби в нього, як у комахи, вирости особливо чутливі вусики, що вмить остерігають про небезпеку.

Лава раптом знову став утіленням небезпеки, яка безнастанно загрозувала Бентінгові і якої він намагався уникнути. Скільки ще разів має зупинитися поїзд, доки настане час виходити? Доки закінчиться ця поїздка, і мине постійна

¹ Оце й кінець славнозвісної, любі серцю історії, пане Лава, кінець дивного, жорстокого світу покинутих напризволяще людей (англ.).

напруга, втома, кошмари, страх. Та маленька станція стане для нього, Альфреда Бентінга, кінцевим пунктом розпаду. Там він утече від гонитви і розпочне нову мандрівку крізь роки. Він відчував, як у всьому його тілі кров аж кипить, б'ється в жилах. На лобі виступили крихітні краплі поту, які пощипували шкіру. Так у нього завжди бувало, коли перехвилюється або понервує. Його сповнювало гостре почуття ненависті до Едуарда Лави, клятого мовчуна, що втрутився й порушив його спокій. Журнальна сторінка була явно недостатнім захистом від нього. Обопільна відраза між Бентінгом і Лавою ставала дедалі відчутнішою.

Бентінг ховався за розгорнутим журналом. У вагоні тим часом побільшало пасажирів. У всіх обличчя були байдужі, ніхто ніким не цікавився. Мов тяжкий тягар, несли всі вони трагедію самотності сучасної людини. Ключа до контактів з іншими було давно загублено. І гостріше, ніж будь-коли, відчував цю безмежну самотність Бентінг. Цей поїзд, як, зрештою, і кожен поїзд у всьому світі, віз людей, цілком чужих одне одному. Кожен індивід обростав усе гущішою пліснявою. Єдине, що йому кінець кінцем лишалося,— це сумнівна дружба з власною тінню. Мільйони «я» в усьому світі, у кожному з його суспільних об'єднань, промовисто демонструють свою нездатність до любові. Вони чітко поділили цей світ, організували його за правилами геометрії. Тепер кожен у ньому повинен якось функціонувати, але вже ніхто не зможе в ньому жити, просто жити, як цього хотілося б,— у дружбі, без цивілізації, втішаючись благами нічим не обмеженої свободи...

Бентінг уже не читав. Він обмірковував хід подій і намагався заспокоїти себе. Цей Лава міг бути й винятком — людиною, яка прагне ставитись до інших по-дружньому. Все це безглуздо: його страх, небезпека і таке інше. Через його надмірне збудження звичайна собі людина — оцей Лава — перетворилася на якесь страховище. Перевтомлений дух Бентінга легко піддавався облудним уявленням. А цей Лава — ні в чому не винний бідолаха, як і тисячі інших, що їздять поїздами й вештаються по вулицях. Він, мабуть, і сам не розуміє, що часом клеїть дурня, діючи іншим на нерви. Чому він не ввійшов до вагона, як усі? Не зачепив би нікого, і ніхто б узагалі його й не помітив би. Усім було б тільки добре.

Бентінг уже майже заспокоївся, як його вразила нова зухвала вихватка Лави. Трохи вище над сторінкою журналу, біля віконної рами, раптом з'явилася його вузька рука. І це була рука вже не просто супутника, а ворога. Великим і вказівним пальцями Лава тримав око. Набагато більше, ніж Бентінг міг би собі уявити. Невже людське око може бути таким величезним? Трохи опустивши журнал, Бентінг глянув Лаві в обличчя. І вжахнувся, побачивши западину, з якої Лава вийняв око. Бентінг швидко нахилив голову, аби тільки не бачити тієї червоної дірки. Від огиди він аж затремтів. Але, повернувши голову, побачив, що решта пасажирів сидить спокійно, як і раніше, всі так само нудні, мов зів'ялі рослини. Ніхто не звертав уваги на Лаву, не помічав його дивної поведінки. Бентінг знову з огидою і водночас зачудовано глянув на те око між пальцями. Він і далі тримав перед собою журнал, але Лава простягав руку то вгору, то вбік, і його око весь час дивилось на Бентінга.

Бентінг відчув, що його починає нудити. Шлунок якось неприємно смикався, наче хотів вискочити геть із тіла. А те око перехоплювало світло, мов алмаз. Воно відсвічувало голубим блиском, а з протилежного боку мало тоненьку білу півку, схожу на целофан.

«Негідник,— подумав Бентінг. — Вийняв собі око, щоб мене злякати. Але це не скляне око, воно рухається, воно дивиться! Нікчемний боягуз!»

Та він добре знав, що боягуз — він сам. Але не хотів у цьому признатися. Проте якщо він не боягуз, то має закликати Лаву до порядку. Стусонуту його ногою. Покликати провідника. Зняти тривогу серед пасажирів. Та він сидів мовчки. Збентежений, змучений хворобою, безсилий вгамувати цікавість, Бентінг і далі дивився на Лаву і мучився від цього огидного поєдинку. Лава виявлявся дужчим, набагато дужчим за нього. Він був особистістю. Він не зв'язував себе ніяким етикетом. Він міг бути водночас і всім, і нічим. Будь-ким, кожним. Святим, проклятим, божевільним, артистом, жінкою чи дитиною. Лава був чорний, нечутливий, далекий і небезпечний, як сама небезпека.

Своїм єдиним оком Лава посміхався. Казати йому було нічого. Нарешті він стомлено опустив руку з оком на столик. Пальці повільно розтулились, і око покотилося по журналах Бентінга. Воно було надзвичайно рухливе й багатобарвне. Ніхто не міг собі навіть уявити, яке воно різнобарвне і яке слизьке.

Поїзд знову зупинився. Лава подивився своїм одним оком у вікно. Щось

забурмотів, прочитав уголос назву станції, написану на стіні великими літерами. Тоді схопився й побіг до дверей.

— Колись ще побачимося, — приязно кинув він Бентінгові через плече.

Наступної миті Лава був уже на пероні. Він прикривав хусточкою жажливу яму на обличчі, а вільною рукою все ще посилав вітання Бентінгові, аж поки зник у вокзальному тунелі.

Око лежало на журналі. Бентінг приголомшено глянув на інших пасажирів. Ніхто й знаки не давав, що теж бачить око. Невже вони не помітили того, що сталося? Це ж просто неможливо.

Поїзд мчав далі. Сповнений огиди, Бентінг спробував щось діяти. Він ухопився за багажну сітку і хотів підтягтись на руках угору. Його знову занудило. Він відчув у роті смак крові, але не знав, звідки вона — з горла чи з ясен. Йому стало млосно.

Поїзд у цей час вийшов на поворот. Око покотилося на край столика і звідти полетіло вниз. Металічно брязнувши, воно вдарилося об підлогу і розлетілося на скалки. Вони мали точнісінько такий вигляд, як нутрощі риби.

У цю мить Бентінг відчув у вагоні якесь замішання. Жінка, яка сиділа поблизу нього, раптом похилилася додолу, мов зомліла. Якийсь чоловік мало не спіткнувся об її ноги. Навколо Бентінга з'явилось багато людей. Вони дивились на підлогу і на нього. Щось кричали один до одного. Вагон сповнився безладним галасом і панікою. Невідомо хто чомусь смикнув аварійне гальмо. Поїзд задвигтів і, сердито сапаючи, зупинився.

Ось у ту мить Альфред Бентінг і зрозумів, що страх ніколи не буває марним...

Розділ перший

РОЗМОВА З ТОПОЛЯМИ

На рівнині коло мосту тягнуться ряди однакових будинків; кожен з них ніби шукає собі розради й підтримки в тому, що поряд стоїть інший, такий самий. Дорога тут круто йде вгору. Перед узвозом машини гальмують і сигналять. Їх пронизливі гудки злітають над дахами, мов повітряні кульки.

По той бік річки стеляться ліси, тут постійно панує тиша. Крізь затуманені простори пролягли бездоганні білі стрічки широких доріг. За деревами червоніють дахи науково-дослідного атомного центру. Лабораторії, технічні служби, чотирикутний блок першого ядерного реактора, медична частина, масивний круглий корпус другого реактора, фізико-технічне відділення, їдальня. Будівлі, дороги, дерева. Високий димар, наче випростаний вгору палець. І над усім тремтить легке марево.

Тиша сплелася з темною зеленню. На дахи вона лягла розтопленням свинцем. Велику автостоянку заповнили машини — нерухомі сонні комахи в твердих лискучих панцерах.

Біля дверей медичної частини стоїть швидка допомога. Водій читає газету, позіхає, нудьгує. Чекування для нього — звичайне діло.

Обприскувач сипле на газон водяні бризки. Струмені мерехтять різнокольоровими іскрами. Мовчки переходить дорогу людина. Сонце ліниво висить над деревами. Жодного птаха, ніде не чути бодай якогось природного звуку. Цей світ накрито скляним склепінням, де панує таємнича тиша. Чи існує десь інший світ, у якому є музика? Світ, де літає хоча б один птах?

Тут живуть самі фахівці. Ще ніколи в них не було такого важкого дня. Сьогодні й медики, й інженери мають пригнічений вигляд. На території менше людей, ніж звичайно. Більшість намагається триматися десь на безпечній відстані.

Раніше, коли йшли звичайні повсякденні дослідження, в атмосфері ніколи не відчувалося такої напруги. Приходячи до медчастини, люди навіть жартували. Обстежувані роздягались, натягували на себе темно-сині тренувальні костюми й зникали на п'ятдесят хвилин у бункері.

Сьогодні все зовсім не так, усе навколо просякнуте гнітючою серйозністю. З білих кабінетів медчастини котяться хвилі неспокою. Стіни раптом вкрилися цвіллю глибокого сумніву. Великі білі мурашки невпевнено бігають, підганяючи одна одну і щось бурмочучи, так ніби якийсь злий мурахоїд враз просвердлив своїм бетонно-міцним писком їхню фортецю. Доктор Полак, завжди такий розважливий і спокійний, то вбігає, то вибігає з кімнати. В сусідньому кабінеті він квапливо розмовляє з кимось по телефону. Молодий лікар Корксмін спинається біля складаного ліжка. На його хлоп'ячому обличчі росте ріденька борода,

яку можна скубнути у хвилину невпевненості. І ось тепер він її скубе. Корксмiт одягнений у спеціальний захисний костюм.

— Як почуваете себе, Бентінг? — питає він.

— Непогано, докторе, непогано, — відповідає Альфред Бентінг.

Але, відверто кажучи, відчуває він себе кепсько. Щось невідоме гнітить його, і він не може збагнути, звідки це відчуття. Воно поширилось у всьому тілі. Обертається в ньому по колу. Сміється, виє, кричить. Ніде начебто й не болить. Просто нездужається. Так себе відчуваєш, наприклад, коли зблюєш. Якось так бридко, ніби цілісіньку ніч пив віскі з пивом. Шлунок от-от лопне. Хтось ніби вхопив тебе за ноги і розкручує навколо. Страшенно нудить, як від морської хвороби. Щось подібне він відчув ще малим хлопчиком, коли спробував на ярмарку покататись на каруселі. Він тоді не піддався і спробував ще раз. Думав, буде краще. Але було так само...

Щось у ньому всередині блукає. То там, то там стукає в стінки або сердито бурчить. Може, це йому тільки вчувається від страху або хвилювання? Доктор Корксмiт ще раз обстежує його дозиметром. Руки, обличчя, волосся на голові. Насамперед ті місця, які найскоріше зазнають опромінення.

Бентінг дивиться на прилади, ніби бачить їх уперше. Вони стоять у кабінеті, схожі на великих незграбних людей. У них вугласті селянські плечі і багато недовірливих очей, які все щось вишукують. Спалахують і гаснуть сигнальні лампочки. Зелене світло випикує на екрані химерну лінію. Потім у апарата, мов довгий млявий язик, висовується з рота паперова смуга з кодovими позначками. Приміщення сповнюється милозвучним гудінням. Червоні лампочки кліпають очицями. Червоними кролячими очицями, такими, на перший погляд, мирними.

Він читає іноземні написи на приладах і екранах. Вони звучать незвично, і в них чуже обличчя. Бентінг потихеньку пробує їх вимовити. Lower level... upper level... toggle 1... toggle 2... toggle 3¹. Чужі слова. Він намагається завчити їх напам'ять, як вірш. У їхньому звучанні чується плюскіт дощу, тихого літнього вечірнього дощу. Він шелестить у всіх цих написах. Слова. Display... delayed coincidence... print... channel width². Йому хочеться прочитати їх уголос.

— Delayed coincidence, — вимовляє він.

Один з техніків хмурить брови і запитливо дивиться на Бентінга.

— Вам чогось треба? — запитує він.

Бентінг хитає головою. Йому, мабуть, слід відчувати втіху. Адже він сьогодні — наче головний герой якоїсь стародавньої трагедії. Статисти не заводять з нього зачудованих очей. І готові за його знаком кинутися куди завгодно. Цікаво, чи за сюжетом він має у кінці померти? Це цілком відповідало б традиціям класичної драми. Чи, може, як оперний герой він має ще виконати останню арію на рештках голосових зв'язок? Це звичайно дуже впливає на публіку. Дехто неодмінно заплаче. Ото буде вистава!..

Пахло милом, долітали також запахи хімічних препаратів і якихось мазей. У першому кабінеті його добре помили. Посадили у велику ванну, знову й знову намилювали і щоразу обмивали свіжою водою. Це була санобробка хтозна-якого ступеня. Його чистили з голови до п'ят. Вишкребли бруд з-під нігтів, промили ніс, колупали ватним квачиком у вухах. Йому вже навіть почало здаватися, що вони проробляють усе це не з його тілом, а з чийсь іншим. А він тільки стежив за їхніми діями як сторонній спостерігач. Лікар не відходив від вимірювальних приладів і тримався, як суддя. Чи як власник обстежуваного об'єкта. І щоразу він переконувався: радіоактивність майже не знизилася. Відверто він такого, правда, не казав, але з його вигляду це було очевидно. Вони обсушували Бентінга, мов немовля, обробляли якимись хімічними препаратами. Але майже нічого не змінювалося. Лічильник Гейгера не вмів дурити.

Уже вкотре він сидів у ванні. То тут, то там його намастили якоюсь світлою мазю. Потім усе зміли. На його тілі не мало лишатись нічого зараженого...

А тепер от усе інакше. Сьогодні вже минає другий день від цієї події. День, що довго й терпляче чекав своєї черги. Він знав, яку він має вагу, і знав, коли йому належить прийти. От я й прийшов, Альфреде Бентінг!

Радіоактивність уперто опиралася воді, милу, мазям та хімічним препаратам. Це вже було не звичайне невинне забруднення. Цього разу справа стояла дуже серйозно. Та невидима небезпека, про яку вони всі знали, але якої нібито й не мали підстав особливо боятися, виявилася гіркою реальністю. Ту небезпеку вважали настільки малоймовірною, що вона ніби вже перестала взагалі існувати. Та вона таки існувала, і тепер вони в цьому добре переконалися. Раніше вони

¹ Нижній рівень... верхній рівень... важіль виведення 1... 2... 3 (англ.).

² Дисплей... уповільнений збіг... друк... ширина каналу (англ.).

тільки вряди-годи відчували її як застереження, як червоне світло, як тривожний дзвінок у своїй підсвідомості.

Перед Бентінгом у тій самій ванні проходив санобробку Мартін Моленар. І з тим самим успіхом. Тепер він лежить у бункері, де мають визначити точну дозу опромінення, яку він дістав. Бентінг чекає своєї черги. Після нього візьмуться за Дюпона. Він ще десь у ванні. Бентінг покірливо жде ретельного обстеження в бункері. Він уже почав ставитися до подій сьогоднішнього дня з очевидною апатією.

Спалахнула лампочка біля напису «Фокус». Бентінг запитує себе, чи лампочка і напис якимось пов'язані між собою. Здається, вони заперечують одне одне. Між ними відчувається холодна відчуженість. Бентінг дивиться на них із цікавістю. Біля іншого апарата стоять дослідники. Схоже, що результатами вони не вдоволені. Той апарат саме видає підсумки обстеження Мартіна. Мабуть, йому похвалитися нічим.

Входить доктор Полак. Нервово наближається до Бентінга. Інші тримаються віддалік.

— Бентінг,— каже лікар. — Я хочу ще раз обстежити вас тут, перш ніж ви підете в бункер.

Альфред Бентінг підводиться і йде до апарата. Ставить ноги в спеціальні гнізда. Руки треба простягти перед собою і теж устроїти в отвори, над якими видно написи: «Left hand», «Right hand»¹. Посеред апарата круглий екран. Засвічуються лампочки. Як їх багато! Це особливий світ білих, червоних і зелених очей. А керують тут усі злі лампочки. Стрілки зрушають з місця, швидко підіймаються вгору. Доктор Полак стомлено хитає головою. І раптом стає схожим на безпорадного діда, вдягненого у завеликий на нього захисний костюм. Він добре усвідомлює свою безпорадність. І вже не може приховати свого рідкого сивого волосся, зморщок і тремтливих рук. Він таки вже дуже старий і дуже стомлений.

Альфред Бентінг добре знає ці апарати, знає, як вони діють. І розуміє, що потрапив у драматичну ситуацію. Він знову лягає на складане ліжко. Чекати. Тепер тільки чекати.

Чекати... Увесь світ — це, зрештою, велика зала чекання. Кожен у ньому завжди повинен когось чекати.

Він чує, як доктор Полак стиха проклинає клятву безвідповідальність, що спричинила цей нещасливий випадок. Бентінг розуміє, кого має на увазі доктор Полак. Ядерний реактор звичайно слухняний, як раб. Він настільки покірний людям, що це викликає підозру. У залі він скидається на велетенського динозавра. По корпусу в нього розсіпані круглі коричневі цятки. То канали, що проходять крізь його графітове тіло. Реактор — це величезний і таємничий звір. І вдень і вночі за ним доглядають маленькі люди. Якщо десь у захисному шарі виникнуть неполадки, операторів та інших присутніх повинні негайно попередити. Заходи безпеки настільки детально розроблені й такі досконалі, що теоретично будь-які несподівані аварії майже неможливі. Хіба що хтось виявить прикру недбалість або й просто злочинну безвідповідальність. Скажімо, той-таки Мартін Моленар... Він, звичайно, хлопець непоганий, хоч, може, й легковажно поставився до вибору професії. Надто він молодий, щоб виконувати такі відповідальні обов'язки.

Коли той динозавр у залі починає здаватися таким ручним, що люди перестають звертати на нього належну увагу або й зовсім забувають про нього, отоді й виникає небезпека. Його нутрощі розжарюються. Стіни метрової оболонки можуть десь тріснути під натиском могутньої енергії звіра. Та енергія може також знайти десь крихітний канал або отвір, який з незрозумілих причин лишився відкритим. Або щось подібне...

Мартіна вивезли з бункера на катаці. У нього стомлений, виснажений вигляд. Так ніби він довго працював без відпочинку й без сну. Він заплющує очі. Каталку вивозять надвір.

У бункер заводять Бентінга. Він сідає у світло-червоне крісло. Техніки ретельно регулюють прилади в нього над головою. Чути, як пахне милом.

Важко повернувшись на завісах, двері щільно зачиняються. Перед ним віконце для спостереження, в кутку витяжна труба. Його тіло поступово розчиняється в просторі. Переливається в речі, які його оточують. У голові дивовижна ясність. Навколо — тонесенькі трубки. Там і там рухаються алюмінієві гільзи з урановими зарядами. Вічний рух. Маятник. Пісковий годинник. Сніг. Через приміщення снується ланцюг ізотопів. Чути якийсь бурчання. Бентінг бачить світляні цятки, фіолетові кільця.

І весь час — запах мила.

¹ Ліва рука. Права рука (англ.).

Мартіна Моленара відразу після обстеження поклали в машину швидкої допомоги й повезли. Йому погано, він кілька разів блював. Відчував слабкість у всьому тілі.

Випадки радіоактивного забруднення або звичайні робочі аварії трапляються не так рідко. Потерпілих завжди лікують у цьому медичному центрі, і для таких випадків його чудово обладнано. Та якщо станеться сильне опромінення, то тут можуть тільки подати першу допомогу і провести пильне обстеження. Після того потерпілих треба перевезти до спеціалізованого відділення академічної лікарні. Такий випадок трапився оце вперше. Дюпон, Бентінг і Моленар, як з'ясувалося, зазнали особливо інтенсивного опромінення. Доктор Полак та його асистенти марно так хвилювалися під час обстеження цих трьох пацієнтів. Через годину Моленара вже доставили в академічну клініку. Тут його знов обстежили й належно обробили. Дали ковтнути кілька таблеток. А тоді відвезли в окрему палату. Там стоять три низенькі лікарняні ліжка. Це окреме, ізольоване крило будівлі. Холодні простирадла. Палата незатишна, з високою стелею, розташована не з сонячного боку. В ній чотири вузьких вікна. З усього видно, що корпус це старий, тільки трохи перебудований. З вікна видно частину території лікарні, темне вечірнє небо й дерева.

Час тут спливає непомітно. Важко збагнути, який сьогодні день, котра тепер година. Може, цей кошмар триває вже кілька днів?..

Привезли й Бентінга. Поклали на друге ліжко. Він лежить, і йому здається, ніби він набагато подовшав. Злякано, мов полохливий птах, розглядається він навкруги. Він, звичайно, не знає, що в нього такий зляканий вигляд, а то б якось приховав свій страх. Він не дозволяє собі заглянути у свою медичну картку. І приховує від самого себе і свій страх, і інші почуття. Але те, що він боїться й дуже приголомшений, добре видно. Так ніби він мав виступити на великих зборах з промовою і раптом з жахом виявив, що йому одібрало мову. Він дуже блідий і рухається незграбно, як лялька в ляльковому театрі. Весь час дивиться у вікно...

Кожен, хто знає Дюпона, міг би сподіватися, що, потрапивши сюди, він скаже щось жартівливе. Але Дюпон мовчить. Він ні разу не засміявся. На його неприродно-видовженому обличчі застиг похмурий вираз. Дюпон — з фізико-технічного відділення. Біля реактора йому доводилось бувати, може, разів зо два на тиждень. Саме сьогодні він там і був. Мов метелик, що прилетів на вогонь. Дюпон — балакучий чоловік, трохи старший за більшість працівників атомного центру. Його буйна мишаста чуприна, де-не-де посріблена сивиною, тепер лежить на подушці темною копицею. Дюпон мовчить і невідривно дивиться в стелю. Думками він десь-інде. Пригадає ту драматичну мить біля реактора. Моленар був спершу на нижньому поверсі, потім піднявся нагору до апаратури в контрольній камері. Бентінг був унизу ліворуч, коло реактора. Сам він стояв трохи вище на майданчику, біля бічної стіни. Було жарко, і він зняв куртку. Ще й почепив її на один з лічильників...

До палати хтось зайшов.

— Це професор Венс,— каже хтось.

Дюпон стомлено заплющує очі. За вікнами густіє темрява, затуляючи їх, мов плющем.

— Там багато дерев,— тихо каже Моленар.

Бентінг трохи повертає голову.

— Тополі,— озивається він.

То була ніч суцільного гуркоту поїздів, що безперешкодно проникав у палату крізь ледь прочинене вікно.

Позаду лікарні, мабуть, проходила залізниця. Може, не ближче ніж за кілометр. Але важкий гуркіт виразно долітав крізь вечірнє повітря аж сюди. Від нього, здавалося, ледь чутно двигтіла підлога й стіни. Звичайно ж, то були поїзди. То їхні колеса видзвонювали по рейках свою монотонну пісню. Ці металічні звуки розтинали ніч на шмаття.

Бентінг дивиться крізь сутінь на Моленара, який начебто спить. Раптом озивається голос Дюпона, ледь чутний за гуркотом поїздів.

— Ви теж це чуєте, Бентінг?

— То поїзди. Десь тут недалеко залізниця. А може, й станція.

— Ви так гадаєте? А я вже занепокоївся.

— Чому?

— Думав, то тільки мені вчувається. Ніби гуркоче у мене в голові.

— Заспокойтеся. То поїзди.

Вони замовкли. Мартін Моленар неспокійно засовався. Перевернувся на другий бік. Може, їхня розмова не давала йому спати? А може, приснився поганий сон?

— Невже повз нас могло пройти так багато поїздів? — тихо спитав Дюпон.

— Мабуть, дуже завантажена лінія, — відповів Бентінг. — Схоже, що йде багато товарних, а може, й далекі швидкі.

— Дивно, що поїзди йдуть так близько від лікарні.

— Та, може, й не так близько. За кілометр або й далі. Мабуть, звідти вітер, тому так чуто.

— Як же тут спатимуть хворі, коли стоїть така гуркотнеча?

— Скоро звикнете. Завтра ви їх напевне вже не чутимете.

— Ви так думаєте?

Дюпон узагалі схильний до наївних утіх. Він усе життя був великою дитиною. Мати завжди вважала його малим хлопчиком. І дружина йому дісталася з такою материнською вдачею, що йому просто не випало нагоди виробити спосіб мислення, властивий дорослому чоловікові. Може, через те він і був такий невимушений і жвавий, а в серйозних справах ненадійний та наївний. Він і тепер міг укладати такі ж фантастичні плани, як і в п'ятнадцять років. А було йому вже сорок п'ять. Коли його надії чи сподівання не здійснювались, або коли йому траплялося хоч трохи захворіти, Дюпон засмучувався, мов дитина. І так само міг наївно зрадіти з нічого, як оце тепер. Чисто тобі негритянське дитинча, якому дали клаптик фольги. Або великого блискучого камінця чи пташеня. Але раптом він знову спохмурнів.

— Довго вони нас тут триматимуть?

— Не знаю. Поки не одужаємо.

— Ви гадаєте, що це триватиме довго?

— Не знаю та й не можу цього знати.

— У вас що-небудь болить?

— Ні, по-справжньому ніде не болить. Так тільки, трохи нездужається і відчуваю квалість.

— Я теж. А Моленар спить?

— Спить, але взагалі він стривожений. Здається, йому перепало найбільше.

Спадає тиша, мов завіса по закінченні вистави. Знову чути далекий гуркіт поїздів. Вони невпинно мчать крізь ніч, пильно вдвляючись у світ своїм одним оком. Вони — королі в царстві сліпих. Моленар уві сні мимрить щось нерозбірливе. «Марить, — думає Бентінг. — Треба подзвонити черговій сестрі».

Сестер було дві. У своїх захисних костюмах вони скидалися на хворих у психіатричній лікарні. Одна була велика і в'їдлива, з опущеними плечима й довгими руками, якими весь час розмахувала. Друга — пухкенька, негарна. І тут були втрачені ілюзії: ми чомусь завжди вважаємо, що медсестра має бути привабливою, чарівною. Вночі вона приходить до ліжка хворого, уважна й турботлива. «До ліжка і в ліжку», — з усмішкою думає Бентінг. Але все це ілюзії. Існують і негарні медсестри, які ні за що в світі не погодяться це зробити. А надто тепер. У їхньому випадку — аж ніяк... Він натискає кнопку виклику.

Моленар уже напівсидить у ліжку. Він скаржиться на спрагу. «Я не повинен спати», — думає Бентінг. І йому стає дуже шкода самого себе.

Дюпон, як видно, не спить, але голосу не подає. Він слухає звуки ночі. І гуркіт поїздів.

Удосвіта, коли Бентінг і Дюпон трохи задрімали, їх збудив стогін Моленара. Вони майже водночас натиснули свої кнопки. Десь далеко, в кінці коридора, пролунав дзвінок, почулися звуки ходи. Двері відчинились, і до палати зайшла нічна медсестра. Вона зразу підійшла до ліжка Моленара, яке стояло біля самих дверей. Дала йому випити ліки, ковтнути таблетку. І покvapно вийшла.

Мартіна вивернуло. Бентінг вибрався з ліжка й допоміг йому. Він тримав руку на чолі хворого, який зі стогоном, поштовхами, блював. Коли все минуло, Мартін ліг. Його тіпало, він дуже змерз. Очі в нього були широко розплющені. Він подивився на товаришів по нещастю і похитав головою: мовляв, відчуває себе препогано.

— Щось у мене з язиком, — сказав він Бентінгові. Тоді відкрив рота, і той побачив, що язик у Мартіна розпух і колір у нього якийсь незвичайний.

— Що-небудь бачите? — прошепотів Мартін. — У мене в роті весь час кисло.

Бентінг кивнув головою і раптом помітив, що на обличчі й на руках у Марті-

на з'явилися сотні дрібненьких виразок. Він глянув на свої руки й побачив, що вони є і в нього, тільки ще менші. Деякі тільки намічались під шкірою. Бентінг злякався й показав руки Дюпонові.

— Я знаю,— озвався той. — Ще вночі відчув, що вони в мене з'явилися.

Увійшов професор. За ним у кильватері пливла висока жінка, з вигляду медсестра. Бентінг знов заліз у ліжку. Професор оглянув Моленара, зміряв температуру. Це тривало довго. Професор стояв спиною до Бентінга й Дюпона. Ось він зробив рух головою. Сестра підготувала шприц і подала професорові, який вправним рухом зробив укол. Моленар судомно стулив губи, але якоїсь іншої реакції на укол не було помітно.

Потім професор оглянув Бентінга й теж зробив йому укол. А після нього — Дюпонові, який дивився на шприц з огидою і аж зблід на виду. Сестра записала на картки дані про стан і самопочуття хворих. Потім їх намастили маззю. На обличчя, на шию і руки нанесли товстий шар густого, як желе, крему. Мабуть, для лікування тих виразок. Найдужче постраждали від радіоактивного проміння відкриті частини тіла. Їх і лікували насамперед. Бентінг уважно стежив за процедурою медичного огляду і стосунками між професором і медсестрою. Вона тепер стояла, схилившись над ліжком Мартіна. У неї були тонкі білі ноги з великими негарними ступнями. Це була холодна, недоступна жінка з м'якими, мов тісто, руками. Бентінг попросив у неї пити. Вона принесла з шафи мінеральної води. Тепер і він відчув на язичці якесь кисле поколювання, і це занепокоїло його. Професор виміряв лічильником радіоактивність, потім продиктував результати сестрі. Вона все записала. Бентінг дивився на гіпсове обличчя професора, на якому зовсім не відбивалися почуття, на гірку складку його рота. Жести в нього були неквапні, так ніби він знехотя відганяв якихось невидимих птахів.

Дивний це був світ, у якому жили тепер троє хворих. Вони вже були цілком неспроможні самі впливати на свою долю, і за них думали тепер інші, сторонні люди. До цього зводилося все їхнє життя в лікарні.

Від зовнішнього світу вони були тепер зовсім відокремлені. Час від часу бачили тільки котрусь із двох медсестер або професора, що уважно стежив за перебігом їхньої хвороби. Їли вони дуже мало. Апетит зовсім зник. Здається, згасли й усі фізичні бажання. Дюпон запитував себе, як до цього поставиться його дружина. В його нинішньому стані думати про таке було просто смішно.

— Нас тут ніхто не може навідати,— сказав він.

— Ми небезпечні для тих, хто нас оточує, Дюпоне,— відповів Бентінг. — Адже ми заражені радіоактивністю.

— Моя дружина дуже хвилюватиметься,— зауважив Дюпон. — Її слід би обережно про все повідомити.

— Не турбуйтеся, все тут чудово організовано. Ваша дружина потроху звикне до думки, що їй скоро доведеться стати вдовою.

У відповідь на Бентінгові іронічний тон Дюпон сердився.

— Не ставтеся до цього так легковажно, Бентінгу,— казав він роздратовано. — Я не можу належно оцінити ваших жартів.

Бентінг бачив, що продовжувати розмову не варто. В Дюпона тільки й того на язичці, що його дружина. Так ніби вона — центр усесвіту. Вона — ядро, а він обертається навколо неї, мов електрон. Але атом, який вони удвох складали, розщепився, і годі цьому зарадити. Альфред Бентінг і сам був одружений. Уже десять років. Вони мали сина. Та про дружину він думав мало. Бентінг і в шлюбі лишався одинаком. У нього і в дружини були різні сфери інтересів. Його внутрішнє «я» лишалося замкненим для сім'ї. Хлопець ріс розпещеним. Такою була й мати. Бентінгові завжди дозволяли жити власним життям поза домом. Може, він і сам був у цьому винен. Він людина важка, щоб жити з ним укупі. Бували між ними й сварки, і деякі непотрібні сутички, що мали в своїй основі брак порозуміння. З найнікчемніших дрібниць можна роздмухати несамовиті сварки. Згодом усе знов налагоджувалось і монотонно текло далі. Але Бентінг добре розумів, що його почуття до сім'ї ледь-ледь жевріють, а дружина й син вважають його майже за чужого.

Мартін Моленар був серед них наймолодший, йому не так давно минуло двадцять років. Сам Бентінг оженився надто рано, не відчуваючи в цьому потреби. Моленар був ще не одружений. Вони про нього мало знали. Він працював у атомному центрі віднедавна, приїхавши із столиці. І ось тепер йому дісталось найбільше. Мабуть, він довше за інших був під дією радіоактивного випромінювання. Дюпонові здавалося, що саме Моленар винний у тому, що сталося. Бентінг пригадав, що й доктор Полак теж казав про чийсь непростиму недбалість. Чув ці слова й Дюпон. Тому почував тепер неприязнь до Моленара. Дюпон був чоловік енергійний, мав палкий темперамент і легко переходив від веселощів до

люті. Бентінг, навпаки, ставився до всього, що трапилось, як до нещасливого випадку. Внаслідок щоденного перебування під загрозою, в умовах постійного ризику, в нього виробилося почуття своєрідного фаталізму. Він був досить розважливий і розумів, що тепер їхня доля уже не залежить від них самих, а від інших, сторонніх людей. Принаймні протягом якогось часу.

Альфред Бентінг був набагато проникливіший, ніж двоє його колег. Він умів тверезо оцінити становище. Міг замріяно дивитись у стелю і раптом зробити гірке або іронічне зауваження. Його непокоїло, що тепер вони опинилися в ролі піддослідних кроликів. Він знав, що насправді ніхто не збирався експериментувати над ними, але якщо людина раптом стає винятковим хворим, це викликає досить неприємне відчуття. Несподівано вони стали для медицини цікавими об'єктами спостережень, над якими — хай і обережно, хай і продумано — можна було експериментувати. Зрештою слід було подумати й про долю інших, майбутніх хворих. А жертви бувають завжди і всюди. На морі йдуть на дно кораблі й тонуть люди. У шахтах вибухають пожежі, в яких гинуть шахтарі. У повітрі зазнають катастроф літаки, і разом з ними гинуть пілоти, стюардеси, пасажири. Так буває скрізь, це звичайний повсякденний ризик.

Так само й тут — ця нова небезпека потребує здобичі, хоч би якими сумирними здавалися ті реактори. Це так само неминуче, як вечір, ніч або старість.

Дюпон був іншої думки. Він вважав, що всього можна уникнути. Якби ж то в житті все було так просто! Але Дюпон цього не розумів. Тому він поведився агресивно, як вовк у пастці.

Протягом дальших двох днів Мартінові Моленару не полегшало. Його й далі нудило, в роті було кисло, язик щемів. Він майже нічого не їв, і його стан помітно гіршав. Перебіг його хвороби годину за годиною спостерігали й записували. Тим часом у Мартіна дуже послабився зір. Говорив він мало. Видно було, що йому важко вимовити навіть кілька слів підряд. Виразки на його шкірі лопалися, з'явилися тривожні ознаки загнивання. Мазі та ін'єкції, судячи з усього, мало допомагали йому. Організм був уже зовсім підірваний. З різних зовнішніх ознак лікарі робили висновок про наявність внутрішніх кровотеч. Спілкуючись із хворими, лікарі старанно оберігалися від радіоактивності.

— Цей бідолаха став полем активної діяльності, — зауважив Бентінг Дюпонові.

Мартін почав блювати слизом із жовчю і страждав від невтримного проносу, який зовсім виснажив його і позбавив сили опиратись хворобі. За кілька днів фізичний стан його став жалюгідним. Здавалося, він занепав і розумово й уже не вірив у своє одужання.

Бентінг лежав на сусідньому ліжку; він часто розумів розмови лікарів, розшифровував їхній хитромудрий код, уловлював приховані натяки. З них йому вдалося зробити висновок, що Мартін дістає фатальну дозу опромінення — щось близько чотирьохсот рентгенів. Коли так, то шансів у нього лишилося мало.

А тим часом Бентінгові й Дюпонові стало краще. Виразки утворювалися в них не так інтенсивно. Менше мучила їх і нудота; пронос був, але не такий сильний, як у Моленара.

Для Дюпона справжніми муками була вимушена ізоляція. Він весь час говорив про це з Бентінгом, який ставився до всього спокійніше. Правда, й він іноді схоплювався з ліжка, ходив по палаті, зупинявся біля вікна. Міг стояти там дуже довго, не озиваючись і словом, заглиблений у себе, мов східний лама. Пильно вдивлявся у зовнішній світ, такий начебто звичайний. Просто неймовірний саме цією своєю звичайністю. Бачив удалині автомашини, які повзли дорогою, наче жуки. Слухав, як у садку хтось насвистує пісню. Дивився в синє небо, де громадилися кучугури хмар. Зі сходу на захід прокреслював білу смугу літак. На лугах паслися корови. Безмовною шерогою стояли тополі, схожі на ченців.

Усе страшенно спокійне й буденне. Просто неймовірно, що в світі ще є стільки спокою, стільки звичайних речей. Що десь існує ще просте й природне.

Мартін Моленар крутиться в ліжку, стогне. Дюпон на цілі години закутується в мантию злої мовчанки. Його дратує, що Бентінг, замість поговорити, тільки стоїть і дивиться у вікно. Він підводиться і стає біля нього. Але йому за вікном нічого не видно. Світ лежить собі там якийсь безладний, наче розсіпані дитячі іграшки. Від цієї картини він відчуває себе ще більше хворим. Він сам хотів би височіти деревом край дороги, бігати по місту, постояти на ескалаторі в магазині, випити склянку пива, зчинити якусь бучу. Жадання простору й волі буває в ньому, мов лихоманка. У животі щось нервово тремтить, він неспроможний думати, він більш не здатен думати, і від цього він просто божеволіє.

Дюпон не розуміє Бентінга. Як той може отак спокійно стояти собі й дивитися, вбираючи у себе все побачене, слухати, як хтось там щось насвистує?

— Чого ви все стоїте біля вікна, Фреде? — питає Дюпон. У його словах звучить неприховане роздратування.

— Просто дивлюся,— байдужно відповідає Бентінг.

— Краще б ви щось говорили,— каже Дюпон. — Принаймні ми б забували про наш жалюгідний стан і про цю гнітючу обстановку. Чому ви нічого не скажете?

— Я розмовляю,— спокійно відповідає Бентінг. — І міркую собі.

— Що за дурниці? З ким же ви розмовляєте?

— З тополями,— каже Бентінг. — Повірте мені, Дюпоне, вони уважно слухають. Набагато уважніше, ніж слухали б ви.

«Збожеволів,— думає Дюпон. — Оце маєш. Один уже майже помер, другий з глузду з'їхав. Що за жахлива палата!» Він дзвонить медсестрі. Треба сказати їй. Але раптом його охоплює непоборна тривога. Треба попросити, щоб його перевели кудись в інше місце. Божевільний і напівмрець. Це жахливо! Він не хоче тут здохнути, ні, чорт забирай, певно, що ні! Треба негайно вибратися звідси.

Заходить медсестра.

— Ви дзвонили? — питає вона.

— Я дзвонив,— каже Дюпон. — Я знемагаю від спраги. І в мене болить голова.

Бентінг по-дружньому киває йому головою і знов лягає у ліжко. Дюпон ковтає таблетку, жадібно п'є воду й лягає. Все дарма. Це — в'язниця, гора, скеля, море... Звідси немає виходу. Тільки й лишається, мов собаці, лежати й чекати.

Коли ввечері дивишся у вікно, видно червону заграву, яка висить над великим містом, за кілька кілометрів звідси. Так ніби велика пожежа палахкотить багрецем під низькими темними хмарами. Це видовище зачарувало Бентінга. Він довго стояв, притулившись чолом до шибки, й видивлявся на те червоне світіння. В околиці тихо, ніяких нічних звуків, навіть гуркоту поїздів не чути. Його більше не чути? Першої ночі вони спати не могли через той гуркіт. А тепер тиша. Лише звичайне дихання ночі.

Сьогодні Дюпон одержав листа. Нервово розірвавши конверт, він ліг на лівий бік і повернувся до інших спиною.

Бентінг ще нічого не одержував від дружини. Вона має теж написати, повідомити якісь новини. Цікаво, що вона тепер робить? (Дитина спить. Вона дивиться телевизор. Чи думає вона про нього? А взагалі, чи вона коли-небудь щось думає?) Але відразу ж він змушений визнати, що все це йому якось байдуже. У їхніх стосунках любові бракувало здавна.

Сьогодні їх одного за одним водили на огляд до іншої палати. Знову брали кров, робили рентген. Був медичний консилиум, потім довгі процедури. Все це стомлювало, головне тому, що вони не знали, до чого воно й чи допоможе. Шукаючи ефективних засобів, лікарі випробовували все, що тільки було їм відоме. Вони прагнули знайти у захисній броні хвороби якесь слабке місце. Мартін Моленар переносив усе це найгірше. Сили в нього геть вичерпались. Шкіра ніби зацвіла, виразки перетворилися на гнійні рани. Він здебільшого лежав не рухаючись. Боліло щось у нього чи ні — невідомо. Коли його про це запитували, він заперечливо хитав головою. Дали б йому чогось болезаспокійливого, менше б мучився.

Тим часом Бентінг і Дюпон, хоч як це дивно, почували себе досить добре. У них теж були ті самі симптоми, але стан їхній начебто поліпшувався. Вони були тут уже чотири доби. Просто неймовірно, як довго й повільно ті чотири доби тяглися.

Дюпон і далі був неспокійним, збудженим.

Бентінг був спокійний. Щодо одного він мав певність: йому і Дюпонові поки що світила зелена лампа надії...

Але тієї ж ночі, тобто в ніч з четвертої на п'яту добу, і Дюпон почав скаржитися, що симптоми хвороби в нього посилюються.

— Я почувую себе дуже хворим,— сказав він Бентінгові,— жалюгідним, безсилим. Так ніби напився до нестями. Все навкруги хитається, коливається.

— Може, то тимчасове явище,— спокійно відповів Бентінг. — Іноді так настає криза перед початком одужання.

Сам він не був певен, що це так, але Дюпон явно підбадьорився.

— Фреде,— сказав він,— а знаєте, я справді відчуваю себе, мов п'яний. І не просто захмелілий, а п'яний як чіп. Хоч я не сміюся і не плачу, не валяюся на дорозі. Вам траплялося коли-небудь упиватись у задушливу спеку?

— Може, й траплялося,— відповів Бентінг,— але, сказати правду, чогось такого не пригадую.

— Тоді не траплялося, а то б ви цього не забули. Це набагато тяжче, аніж звичайне сп'яніння. Сонце, спека і алкоголь разом. Здається, от-от луснеш. Усередині в тебе починає щось бродити. Від цього стає дуже погано. Болить потилиця. Все навкруги здається синім, розпливчастим, прозорим. Видиво ніби аж приємне, а насправді тобі страшенно паскудно. В тілі щось аж кипить, і немає сили цьому запобігти.

Бентінг уважно слухав. Десь у глибині душі він мусив визнати, що з ночі теж відчуває себе далеко не добре. Між ним і тополями наче опустився величезний темний птах. Бентінг подивився на Дюпона. У того на лобі виступили дрібненькі масні крапельки поту. Вони блищали у світлі лампи, як перлинки.

— У вас на подушці повно волосся. Це так воно лізе? — запитав Бентінг.

— Справді? — стривожено озвався Дюпон.

Він утер спітнілого лоба лівою рукою, провів нею вгору по скуйовдженій чуприні. Вона в нього густа, темна. Масне волосся жителя півдня. Дюпон подивився собі на руку, липку й лискучу від поту.

— Гляньте, Фреде! — скрикнув він перелякано. На його пітній долоні було повно волосся. Він подивився на нього з огидою. — Ви бачите? Я втрачаю волосся. Воно лізе просто пасмами!

— Ну, не так уже й пасмами,— заспокійливо мовив Бентінг, але Дюпон його не слухав. Його цікавили тільки руки, подушка, він обмацував собі голову.

— Що вони, сучі сини, з нами роблять, Фреде? Що вони витворяють? Я вже не маю сил...

Він довго виголошував свій монолог, повний скарг і прокльонів. Бентінг сидів і терпляче слухав, випростаний, мов статуя.

— Може, це тому, що ви дуже пітнієте,— сказав він.

— Я все життя пітнію. Ніколи не було інакше.

— А може, так діють ліки.

— Ви гадаєте? Сучі сини, щоб вони самі ковтали свої бридкі пілюлі. Я повинен знову мати пристойний вигляд, ви чуєте, Бентінгу? Хай усе випробують, але поставлять нас на ноги. Ви певні, що вони роблять усе як треба?

— Звичайно ж, вони роблять усе, що в їхніх силах, можете не сумніватися. Але вони, мабуть, не знають, що для нас найкраще. Коли б це було просте поранення, то щось би там ампутували абощо. А в нас же внутрішні поранення.

— А зовнішніх хіба немає? — із злістю кинув Дюпон. — А оці виразки в мене на руках, на шиї, на обличчі? Та й у вас вони є. Знову збільшились, а ось тут уже лопнули. — Він люто тицьнув пальцем собі в руку. — У нас же це має відбуватися не так, як у Моленара, Фреде. У нього вже шкіра гниє. Хоч би пересадили туди клопот з іншого місця. Може, допомогло б.

— Я, власне, не знаю,— сказав Бентінг. І показав жестом, щоб Дюпон говорив не так голосно.

Мартін крутив головою з боку в бік. Рот у нього був розкритий, але він не вимовляв ні звуку. Чулося тільки його хрипке дихання та булькання слини.

— Звісно, ви не знаєте. Але ж і вони цього не знають. І це для нас куди гірше. Та вони повинні допомогти нам, Бентінгу, зобов'язані допомогти.

— Так вони ж і допомагають. Заспокойтеся, справи в нас ідуть непогано.

Бентінг стомлено склепив повіки. Голос Дюпона споруджував із непотрібних марних слів крижану стіну розпачу. Він не хоче тут гинути, він повинен вибратися звідси, як дитячий півник на пружинці, він бореться із своїми сумнівами. «Ми тут беззахисні, мов солом'яні опудала»,— думає Альфред Бентінг.

Він сидить у своїй постелі. Ті опудала, як розповідали в дитинстві мама й тато, розплющують і заплющують очі, сміються, так ніби мекають. От і кризь нас звуки проходять, мов удари блискучих багнетів. Ми беззахисні опудала, кожен з нас може сміятися, кожен може проштрикнути нас багнетом. Аж поки дехто з нас перетвориться на мотлох і — пффф! — полетить за вітром.

Куди? Справді, скажіть мені — куди? Ніхто цього не знає. Але й добре, що ніхто не знає. Так ти можеш запитувати й далі і не втрачати надії.

Та в зеленій лампі надії скінчився гніт і вигорів до дна гас. Тріснуло скло. Загубився ключ. Тепер ми мусимо його весь час шукати і, мов діти, різати пальці об скло. І ніколи ми вже не будемо розсудливими, не сприйматимемо все з добродушною усмішкою...

Тієї ж ночі, тобто в ніч з четвертої на п'яту добу, професор Венс знову з'явився біля ліжка Мартіна. Хворий, мовляв, пройшов кризу, і професор звелів перенести його в гематологічне відділення для спеціального обстеження. Тепер Мартін лежав непритомний. Професор взяв у нього кров з мочки вуха. Її всмок-

тали в піпетку, розчинили. Асистент хвилину збовтував піпетку, тоді взяв із неї кілька крапель.

У лабораторії тихо. Професор Венс чекає, щоб почати підрахунок білих кров'яних тілець. Він розмовляє з асистентом. Їхні голоси здаються комахами, що повзають по кімнаті. Або дзюрчанням води, що витікає з тріснутої посудини.

Професор Венс підраховує. Асистент стоїть нахилившись і дивиться на прилади та цифри. Їхні голоси обережно спускаються донизу, мов сторожки птахи, які сідають на пшеничне поле. Професор кладе авторучку.

— Знову менше,— каже він. — Менш як чверть норми.

— Скільки? — запитує асистент.

— Менш ніж півтори тисячі.

— Справді?

— Знаєте, що це означає?

— Знаю. Не лишилося ніяких шансів.

— Ніяких. Щодня кількість білих кров'яних тілець зменшується. Ми не можемо цьому запобігти. Це фатально.

— А решта двох?

— В них не багато краще. Може, ще протягнуть із тиждень. Певен, що не більше. Нам лишається тільки чекати.

Мартін лежить на столі-каталці. Лежить нерухомо. Життя ніби вийшло з нього, як звук. У нього лишилося менше ніж тисяча п'ятсот білих кров'яних тілець на кубічний сантиметр крові. А коли він був здоровий, їх було сім тисяч. Шанси на життя в нього вичерпалися. Радіоактивність руйнівно вплинула на кровотворні органи. Вкрай розладналася робота кісткового мозку. Бактерії вже почали свою підривну діяльність.

Мартін Моленар — мрець у джунглях. Непрохідними стежками суне до його група армія зажерливих мурах. Тисячі тамтамів квапливо барабанять йому відхідний марш. Мільйони очей розсипають іскри в темряві ночі. Десь через пустелю чуттів мчать табуни диких коней. На обрії пробудження метушаться люди з прапорцями. Чиїсь голоси скандують гасла. Висохлим дном протоки марширує придушене повстання. Між берегами в низеньких будиночків виють вовки. Повз них, усміхаючись, пливають білі плями. Завжди хтось повинен усміхатися. Чи, може, усміхаються тільки мерці?..

— Що ви збираєтеся з ним робити? — запитує асистент.

Професор думає.

— Я хотів перевести його до іншої палати,— відповідає нарешті. — Але, мабуть, хай краще він залишиться до ранку з ними. Вони тепер лежать і чекають, коли він повернеться. І якщо не повернеться, то в них буде дуже неспокійна ніч. Краще хай його знову при них заберуть до процедурного кабінету. А до завтра ми щось придумаємо. До завтра він ще протягне.

Асистент вивозить стіл-каталку з хворим. У захисному костюмі йому жарко. Очі в асистента — дві дивні кульки чорного кольору. Везти недалеко. В цьому крилі все розташоване близько одне від одного. По дорозі не зустрічають нікого. Відвідувачів тут не буває. Професор Венс, дві медсестри, асистент і троє хворих — от і все тутешнє населення. Асистент поштовхом відчиняє двері й одразу відчуває на собі погляди Дюпона й Бентінга. Він знає, що в темряві вони не зводять з нього очей. Асистент натискає кнопку вмикача. Світло, мов раптовий дощ, затоплює палату.

Бентінг і Дюпон лежать обличчями до дверей і байдужно стежать за рухами асистента. Він відвозить Мартіна на місце. Запитує їх, чи все гаразд. Вони ствердно кивають головами. Він натискає кнопку. Йде. Темрява...

Бентінг засвічує нічник. Дивиться на нерухомого Мартіна, який лежить, мов мертвий птах на газоні. Ліва рука — зламане прострелене крило. Права — червона, мов нога водоплавного птаха.

На світанку тіло Мартіна заворушилося. Вони почули, як він застогнав. Мартін тремтів від холоду. Бентінг дав йому ковтнути води.

— Це ви, Фреде? — запитав Мартін. І доторкнувся до нього своєю червоною, в гнійниках, рукою.

Він говорив дуже тихо. Слова вилітали в нього з рота, мов метелики. Бентінгові довелося напружити слух, щоб його зрозуміти.

— Я відчуваю, що це уже все, Фреде. Мені знову робили аналіз крові.

Мартін говорив дуже повільно. Кожне слово вилітало окремо від інших, так ніби на мить спинялося з тремтінням між його розпухлими губами. Мов парашутист перед розчиненими дверцями кабіни. Хоч на мить затриматися, перед тим як стрибнути в безодню...

— Вони оглушили мене снодійним. Але я відчував усе. Я все чув. Дивно, але препарат не подіяв. Вони цього не знали, і я все почув. Всьому кінець. Може, ще один день. Вам і Дюпонові — тиждень. Якщо пощастить...

Альфред Бентінг злякався. Він раптом помітив, що поряд з ним стоїть Дюпон і слухає.

— Що вони сказали? — стривожено запитав Дюпон.

— У вас — ще тиждень, — повторив Мартін. — Не більше. Я все чув...

Тепер він говорив трохи голосніше. Потім замовк, щоб звести дух.

— Де ви це чули, Мартіне? — запитав Бентінг.

Тривога все глибше проникала в його душу, розкриту, як величезна водяна ліля.

— Так сказав лікар, — відповів Мартін. — Лікар сказав. Він знає.

У палаті стало тихо, ніби там був тільки один хворий.

Дюпон зачовгав до свого ліжка. Бентінг відчув холод у колінах. Знову почався пронос. З кожним днем усе дошкульніший. Прикросці хвороби набирали все гостріших форм. «Ще тиждень, — думав Бентінг. — Якихось сім-вісім днів». Він намагався запевнити себе, що то якась помилка. Не слід цьому вірити.

Дюпон лежав упоперек ліжка. Мов зрубане дерево.

У першій половині п'ятого дня Мартіна Моленара забрали з палати. Він більше нічого не сказав. Здається, він зовсім осліп. Його життя наблизилося до нульової позначки.

Дюпон і Бентінг лежали й чекали. Година за годиною минали й десь розчинялися. Мартін не повернувся. День одноманітно хилився до вечора.

— Тепер він уже не повернеться, — сказав Дюпон.

— Ні, не повернеться, — погодився Бентінг.

Їхні голоси прогнали останню примару надії. До палати увійшов розпач, підняв догори закривавлені руки й сказав: «Я не винен».

Розділ другий

БЛИСКУЧИЙ ТУНЕЛЬ НОЧІ

Шостий день складався з безлічі годин.

Тиша пригнітила і день, і ніч, лиш іноді уриваючись.

— Я хочу вам щось сказати, Дюпоне, — озвався Бентінг. — Ви коли-небудь чули про Шекспіра?

— Звичайно, чув, — відповів Дюпон, — але не розумію, яке він має до нас відношення.

— Якщо ви пам'ятаєте «Гамлета», то Шекспір у ньому написав: «Безнадійних хворих лікують безнадійними ліками, або ж узагалі не лікують».

І знову в тиші спливали хвилини. Дюпон і Бентінг мовчки лежали й чекали. Їли вони зовсім мало. Думали про Мартіна. Але ні той, ні той про нього не згадував. Вони не наважувалися зачепити цю тему. Кожен ніби боявся, як до цього поставиться другий. Але обидва думали: тепер Мартін уже мертвий. Його труп уже начинили всілякими дезинфекційними препаратами. Потім розітнули.

Вони хочуть побачити, як випромінювання вплинуло на нутрощі. Так ото експерти вивчають наслідки розбурханої стихії. Обстеживши рештки Мартіна, їх згребуть у чорну, оббиту свинцем труну і потурбуються, щоб її якомога глибше і надійніше закопали в землю. З радіоактивними відходами жарти погані. А Мартін Моленар — це відходи. Усі ми станемо відходами. Більшість ще не становить небезпеки (ви можете дати стусана трупові, й від цього нічого не станеться, і все-таки більшість людей боїться трупів), але деякі вже небезпечні. З небезпечними мерцями слід бути обережними. Їх запихають у свинцевий ящик, а в разі потреби ще й у бетонний блок, щоб небезпека вже звідти не вийшла. В цьому випадку ми поводимося досить розсудливо.

Професор Венс заходить до палати. Він усміхається, чимдуж намагаючись показати, що не сталоса нічого особливого.

— Я приніс вам вітаміни, — каже він.

— Що нам сьогодні належить? — насмішкувато питає Дюпон.

— Бе дванадцять, — каже професор.

— І це на сьогодні все?

— Ні, скоро принесуть витяжку з печінки та селезінки. І ще ін'єкцію на десерт.

— Нас розпещують, — сухо кидає Бентінг.

— Якби ви тільки знали, скільки ми про вас думаємо! — каже професор.

Іронія Бентінга до нього не доходить. Він у гарному настрої, сміється. Дивно, що тут хтось сміється. Це ненормально. На цих стінах слід написати великими літерами: «Тут не сміються». Або: «Сміятися суворо заборонено. За порушення — примусові роботи».

Лівою рукою Альфред Бентінг проводить по своєму коротко стриженому шорсткому волоссі. Їх з Дюпоном обстригли майже наголо, як злочинців. Дюпон на вигляд не помолодшав. І не став здаватися менш похмурим. Коли він замислюється про все, у нього проявляється агресивність. Нещасливий випадок біля реактора і їхнє лихо, ін'єкції, втома, фізична кваліть, випадання волосся (тепер воно ніби трохи зменшилося), аналізи крові, мазі, проники, лікарняне ув'язнення, розпач. І Дюпон переповнюється люттям. Стає бунтівливим і запальним.

— Приречені на смерть мають право на особливу їжу, — каже він.

— Які приречені на смерть? — спокійно питає професор Венс.

— Тобто, всі, кого присуджено до страти.

— Це правда. У в'язницях таке правило.

— А тут?

— Тут не в'язниця, ми академічна лікарня. І в нас нема присуджених до страти.

— Я думав, що є.

— Ви так думали? Тоді вам відомо більше, ніж мені.

— То ми не смертники?

З боку Дюпона це досить зухвалий випад. Зухвальці часто виграють уже в першому раунді. На мить стає тихо. Професор Венс, треба визнати, трохи розгублюється. Потім спокійно відповідає:

— Скоро вам покращає. Ось побачите. Треба ніколи не втрачати віри.

Гідність, з якою вимовлено ці слова, справляє враження на Дюпона. Бентінг при цьому поводиться як спостерігач. Вся ця словесна перепалка його дуже цікавить, але з досвіду він знає: хто виграв, а хто програв, з'ясується тільки в кінці. Доти актори повинні грати свої ролі, а глядачі дивитися на них. І в крайньому разі плекати надії, хоч це й марна праця. Надія дає мало користі, бо не спонукає до дії.

— Розкажіть професорові про оту річ із Шекспіра, — мовить Дюпон до Бентінга.

Бентінг перевертається на спину й декламує:

— Diseases, desperate grown, by desperate appliance are relieved, or not at all¹.

Він вимовляє ці рядки без пафосу, навпаки, вони звучать у нього якомось безнадійно.

— Ви знавець Шекспіра чи любитель? — запитує професор.

— Ні те, ні те, — каже Бентінг. — Просто час від часу мені западає в голову якийсь вислів. Пам'ятаю дещо з Гете. І з Мульгатулі. Навіть з Овідія. Він сказав: «Якщо ви існуєте, жодна перешкода не зможе вам завадити». Але це стосується не нас.

Він стомився й замовк. Дюпон не знайшов, що сказати, і професор Венс заходився коло своїх справ.

Наступного дня Дюпон мав значно бадьоріший вигляд. Він почув себе набагато краще. Бентінгові ж, навпаки, зовсім несподівано погіршало. Дюпон розбалакує. Бентінг лежить і слухає, але відповідає не часто.

— Якщо ви дуже стомилися, Фреде, то скажіть, я замовкну, — каже Дюпон.

Бентінг хитає головою.

— Я слухаю, — озивається він стиха.

— У вас щось болить?

— Не дуже.

— Де саме?

— Скрізь. Я зовсім ослаб.

— Це минеться. Полежте трохи. Може, викликати професора чи сестру?

— Не треба.

— Може, хай зроблять укол абощо?

Дюпон лягає й думає. Що він може зробити для свого товариша? Він за вдачею доброзичливий. Охоче допоміг би, товариське почуття в нього міцне. Кожному, хто хоч трохи йому до серця, він завжди зробив би що-небудь приємне. І йому прикро, що тепер він безсилий допомогти.

Бентінг впадає в дрімоту, але раз по раз раптово пробуджується. Він тремтить, хоча й не так, як раніше тремтів Мартін. «Невже його теж заберуть?» —

¹ Безнадійні хвороби лікуються безнадійними засобами або ж зовсім не лікуються (англ.).

думає Дюпон. Страх повзе по ньому, як жук. «Чи не залишусь я тут сам один? Такого я б не витримав»,— думає він.

— Говорить що-небудь,— просить Бентінг.

— Гаразд,— відповідає Дюпон. Але раптом відчуває, що не знає, про що говорити. Перед очима в нього починають коливатися фіолетові маятники. Сумнів стискає його гумовими пальцями. Він почуває себе страшенно самотнім і безпорадним. Якщо Мартін казав правду, то жити їм лишилося щонайбільше шість днів. Він і про себе казав, що от-от помре. Через день по тому його забрали, отже, він таки добре все знав.

Дюпон мовчки розмовляє сам із собою: «Якби я міг звідси вибратися! Я певен, що мені одразу стало б краще. Сьогодні погіршало Фредові, завтра настане моя черга. Так ми всі діждемося свого. Ми не знаємо, що діється ні в лікарні, ні поза нею. Сидимо тут у божевільній самотині. Всі нас уникають. Ніхто, мабуть, не знає, чи ми взагалі ще існуємо. У нас нема більше жодних прав. З таким же успіхом вони могли б нас узагалі поховати». Дюпон знов закипає роздратуванням, він від природи — бунтар.

У палаті дуже тихо. Сюди рідко хто заходить. Кілька годин на добу займається своїми аналізами та лікуванням професор Венс. Іноді з'являється медсестра, що виконує свої буденні обов'язки. Протягом решти часу довжелезний день тягнеться у мовчанці, в нерухомості, в лежанні та чеканні.

Одна за одною години мов випаровуються в сонному неспокої. Десь загавкав собака. Невже ще десь існують собаки?..

На щастя, наступного ранку Бентінгові знову покращало. Дюпон дуже зрадів. Звичайно, це не одужання, ні. Вони тяжкохворі, але мужньо й уперто чинять опір таємничій хворобі. Їм потрібно так мало. Якщо вони хоч на крихту почувають себе краще, у них уже виникає враження, що найстрашніше позаду. Іноді вони намагаються бути розсудливими, але ненадовго. У них досить тверезого глузду, щоб розуміти: немає жодних ознак якогось реального поліпшення. Про Мартіна вони не згадують. Може, в кожного ще жевріють ілюзії. Ось раптом відчиняться двері, і привезуть Мартіна, і він скаже: «Я був у операційній. Мені пересадили нову шкіру, перелили нову кров і всяке таке». Може, він уже одужав і його виписали з лікарні. Все можливо. Але дуже важко в таке повірити. Тому краще не слід про це ні говорити, ні думати.

— Що будемо робити, Фреде? — озивається Дюпон.

Таким тоном, ніби вони сидять собі на терасі і один питає другого: що будемо робити — посидимо ще чи підемо звідси?

— Що ви хочете сказати? — запитує Бентінг.

— Я вважаю, нам треба щось робити. Будемо тільки отак лежати чи щось діяти?

— Що ж ви можете зробити?

— Я хочу піти звідси.

— О, це дуже просто. Вставайте, одягайтеся. Ні, одягтися ви не зможете, бо весь наш одяг спалили. Отже, треба замовити новий. Ви оплачете рахунок, дякуєте лікареві та сестрам і йдете собі. Усі двері відчинені. По дорозі можете дати порт'є на чай.

— Я серйозно,— каже Дюпон. — Я не жартую. Я вже давно про це думаю.

— Справді? — каже Бентінг.

Він не знає, як до цього поставитися. Дюпон справді не жартує. Голос його звучить переконливо.

— Слухайте, Бентінг. Невже ми залишимося тут і лежатимемо, чекаючи неминучої смерті? І якби ж то була звичайна смерть! А то ми лежимо тут самі-самісінькі і просто гниємо. Наша доля вже не залежить від нас самих. З мене годі. Мене нудить від такого животіння. Це мені остогидло до краю. Я хочу бути господарем власної долі. Досить мені піти звідси, і мені стане краще,— так я вважаю. Я певен, що інше оточення сприятиме моєму одужанню. А тут я почуваю себе безнадійно приреченим.

Патетичні слова Дюпона справили враження на Бентінга. Дюпон, певне, був би чудовим оратором на передвибірних мітингах. Він зміг би донести до слухачів свою політичну програму, хай і з допомогою демагогічних аргументів. Мав безсумнівний талант переконувати людей, захоплювати їх і вести за собою. Бентінг слухав його уважно й зацікавлено. Відверто кажучи, він і сам про це потайки думав. Йому теж хотілося звідси вибратися. Байдуже куди. Там воля. А може, й одужання, чом би й ні?

— Ви знаєте, що ми таке? — запитав Дюпон. — Я вам скажу: ми — експериментальний матеріал. У центрі в нас був експериментальний реактор. І ось тут

у них теж є експериментальні хворі. Наша хвороба нова, отож вони імпровізу-ють на нас, застосовують нові засоби. Випробовують приписані й неприписані ліки. Не виправдовує себе? Гаразд, більше не вживатимемо. Виправдовує? Чудо-во, отже, дослід дає позитивний результат. Ви думаете, вони знають, яке ліку-вання дасть найкращі наслідки? Звичайно ж, ні. Вони вживають тисячу і один засіб. Дають вам ковтати таблетки, пити мікстури. Змащують мазями, змивають різними розчинами. Щодня щось інше. А між процедурами беруть кров. І з вира-зу їхніх облич ви бачите, що в ті засоби вони не дуже вірять. Наш випадок безнадійний, Альфреде. Вони нам допомогти не можуть. Ми повинні спробувати самі собі допомогти.

Голо у Дюпона проникливий і їдкий, як морська вода. Бентінг здається на його аргументи. Дюпон грає інтонацією, мов продавець на ринку. Хіба що не так галасливо. Зате схвильовано і з тими самими жестами. Голос його здіймається й опускається, як сани-тобоган у крижаному жолобі.

— Ми повинні все обміркувати, Фреде,— каже він. — Нам треба діяти самим. Це божевілля — лишатися тут і слухняно ждати, поки здохнемо. Хай що завгодно, але не це. Хіба нам хто співчуватиме? І яку користь ви матимете з того співчуття?

— Ніякої,— відповів Бентінг. — Але що ж ви робитимете, вийшовши звідси?

— Піду до міста і там сховаюся. У великому місті зникнути неважко. От я й перечекаю там кілька днів.

— Це не так просто. Вони зразу кинуться за вами навздогін. Невже ви думаете, що вам дозволять отак собі вільно розгулювати?

— Звичайно, ні. Обов'язково влаштують полювання. Та невіжже ви думаете, що вони захочуть зчинити бучу? Не захочуть. У кожному разі — велику бучу. Потихеньку вистежуватимуть, але так, щоб не переполошити людей. Газети про нас не обмовляться й словом. Майже ніхто нічого не знатиме, тому загубитися серед міського люду буде цілком можливо.

— Ні, Дюпоне. Цього робити не можна,— каже Бентінг. — Ви ж знаєте, що ми випромінюємо радіоактивність. Ми для інших небезпечні. Я навіть не поду-маю вчинити щось подібне.

— Гаразд. Це ваша справа. Але ви неправі, повірте. Вам тут так само осто-гидло, як і мені. Та ви, бач, думаете про інших. А ті інші, вони про вас думають? Чи взагалі вони коли-небудь думали про вас, Альфреде Бентінг? Ви тут задиха-єтесь, а вони навіть не знають, що ви є на світі. Нікому до вас нема ніякого діла. Їм байдуже, живий ви чи вже померли. Ви про це коли-небудь замислювалися? Ви їм співчуваєте, вас стримують усія там романтичні сантименти. А в мене вони вже розвіялись, усі до одного.

— Але не можна ж так, Дюпоне. Ні з того ні з сього наражати кожного на небезпеку?

— Кожного? Ви що, думаете, я кожному в місті візити робитиму? Особисто кожного відвідаю, ще й доповім: ось ми, радіоактивні хлопці; йдїть-но сюди, дайте вашу руку! Та я триматимусь від людей якомога далі. І до речі, після всього цього лікування ще не відомо, чи така вже велика у нас радіоактивність.

— Але ж усі, хто з нами має справу, носять захисний одяг.

— То просто обережність, щоб не ризикувати. Адже й ми, коли працювали в центрі, завжди надягали захисний костюм, чи не так?

Після цього вони замовкли, і Бентінг ліг, міркуючи над Дюпоновими слова-ми. Вони вразили його, але й заінтригували. «Чи Дюпон і справді такої думки, чи, може, він втрачає глузд?» — запитував себе Бентінг. Пожити на волі — то річ звичайно спокуслива, але йому не подобалась ота божевільна думка втекти й знайти собі притулок у місті. Припустімо, вони його й знайдуть, хоч це не так легко. Але ж у них є ще особиста відповідальність перед суспільством. Щось на зразок морального закону, який треба шанувати. Щоб отак узяти й наразити кожного на небезпеку? І наскільки вона серйозна, та небезпека? Чи вони справді не повинні думати про інших, як твердить Дюпон?

Усе не так просто. Коли людину потримати якийсь час в ізоляції, вона починає особливо цінувати волю. Це зрозуміло.

— Ви сентиментальні, як дівча, — похмуро каже Бентінгові Дюпон. — Я не такий. Мені не хочеться здихати, мов старому псові, в цій палаті. Я ще люблю життя. І до того ж я не почуваю себе смертельно хворим. Я навіть почуваю, що мені краще. У мене таке враження, що я вже потроху одужую, хоч і повільно. Здається, організм починає знову функціонувати нормально. Хіба, глянувши на нас, хто-небудь скаже, що через кілька днів ми маємо вмерти?

— Ні,— погоджується Бентінг,— щодо цього ви маєте цілковиту рацію. Ми хворі, але не так тяжко, як каже професор.

— Пробачте, так сказав Мартін.

— Нехай, але ж вийшло те від професора.

— Припустімо. Та ми не почуваємо себе так, як мають почуватися люди напередодні смерті. І скажу вам ще одне. Якщо ми й далі лишимося животити тут, у цій палаті, на цих ліжках, то таки сконаємо. А як не сконаємо, то збожеволіємо. Ви знаєте, який сьогодні день? Можете сказати це відразу, не порахувавши? Неділя? Четвер? Не скажете. І я теж. Ми вже не люди. Ми майже не живемо. А я не хочу отут помалу гинути, я хочу вибратися звідси; тому й збираюся пошукати притулку, байдуже де. Я не хочу здохнути тут, як Мартін.

— Тільки не так, як Мартін,— погоджується Бентінг.

З постриженою наголо головою Дюпон схожий на сердитого німецького генерала. Минає небагато часу, і він знов озивається до Бентінга. І все про свої плани. Це вже перетворюється на одержимість. Вона не полишає його й на хвилину. Годину за годиною думає він про це. Так ніби видирається кудись угору по хисткій драбині. От і знову лежить і тільки й чекає, коли прокинеться Бентінг.

— Доброго ранку, Фреде,— каже Дюпон. — У мене для вас таємна звістка, що надійшла через мою розвідку.

Він каже це насмішкувато. А Бентінг уже не може відразу прокинутися. Він кліпає очима і заплющує їх, щоб подрімати ще трохи. Він хоче прокинутися не різко, а поволі, поступово. Пробудження — це мистецтво, і його слід шанувати.

— Ну? — запитує він нарешті.

— Якщо ви не забули,— повідомляє Дюпон,— то хочу звернути вашу ласкаву увагу на те, що жити нам лишилося тільки чотири дні.

І здавлено сміється, аж поки починає гикати. Бентінга розбирає гнів. Знову те саме. Дюпон хоче показати свою дотепність, а виходить навпаки. Якщо до гумору під шибеницею, то язучий сарказм, і в цьому він знаходить утіху. До тонкощів жарту, до гри слів йому просто бракує чуття. Все грубо, з розгону. Скаже слово — ніби в барабан торохне. Жест — мов боксерський випад. Сміється — наче вода в казані клекоче. Зате переконаність — як чавунна брила. В останні дні він дуже збуджений. Але це коштує йому великих зусиль. Насправді він відчуває безмірну кволість і якийсь розлад у організмі. Паморочиться в голові, нема перепочинку від проносів, апетит пропав. І треба весь час лежати. Приймати безконечні лікувальні процедури. Люди навколо чужі. Невідомо, чи є в них плоть і кров. Від усякого контакту з пацієнтами вони надійно захищені. Стоять навкруг ліжка, мов холодні металеві стовпи. На головах лампочки. Білі неонові очі. Цікавість. Бентінг сприймає це інакше. Він теж відчуває себе негарзд. Бувають хвилини, коли йому кращає. Але потім неприємні відчуття повертаються, кволість знову спадає на нього, мов холодна мжичка. Запаморочення, лихоманка, нездужання. І біль шугає в тілі, наче лиховісний птах.

На щастя, почали помалу гоїтися виразки на шкірі. Але внутрішній стан погіршав. Через це обидва відчували непоборний страх. Хвороба підкрадалася, наче кіт до курчати. А вони не хотіли з цим миритися.

Все, що сталося, обурює їх; це відчувається і в їхніх розмовах, і навіть у думках (коли вони годинами лежать, дивлячись у стелю). А тоді раптом знову приплив сил, уявне поліпшення, а там і одужання, здоров'я, воля. Воля — це блукати вулицями міста. Просто посидіти на лавці. Побалакати із зовсім чужою людиною десь у кафе чи в порту. Воля — це щось таке просте й таке непомітне. Вона складається з безлічі дрібниць, незначних і водночас необхідних.

— Як нам розпорядитися цими чотирма нещасними днями? — запитує Дюпон. — Може, з'їздимо до моря? Чи залишимося вдома? Скажіть же, Фреде. А може, вип'ємо, з дівчатами погуляємо? Чи будемо роздумувати про вічність? Вибір у нас багатий, ого!

— Чесно кажучи, ваш гумор вішальника мені набрид,— сердито відповідає Бентінг. — Ви торочите одне й те саме, мов патефонна платівка, і це діє мені на нерви. Невже, по-вашому, мені все це байдуже?

— Я старший за вас і розсудливіший,— каже Дюпон.

— Старший, це так. Але чи розсудливіший? Ви, певне, вважаєте, що розумом наділено тільки старих. Якщо всі старі так гадають, то це просто смішно. Адже вони коли не впадають в дитинство, то божеволіють. Ви ще кращий за інших. А серед молодих і розум і геній трапляються куди частіше, та й здоровий глузд також. При нагоді ви покажете мені коли-небудь бодай кількох розсудливих старих людей. Ви хіба не помічали, що старі завжди як не злостиві, то простакуваті? Якоїсь середини не зустрінеш. У того завжди зажурений вигляд, той без кінця сміється, навіть коли треба плакати. Дозвольте мені вам сказати, Дюпоне: ви старієте. А отже, стаєте негарним, безсилим, безпорадним і обтяж-

ливим. І тоді придумуєте собі якусь позитивну якість — мовляв, ви стали мудрішим і розсудливішим. Насправді ж ваш розум далеко відстав від тіла. Правда, тіло людина вживає частіше, ніж розум, і тому воно зношується раніше. Але обоє котяться по похилій площині, можете бути певні.

— Я ще не такий старий.

— Я мав на увазі не тільки вас. Я міркую взагалі.

— І все ж таки я більше бачив у житті, ніж ви. І маю більший досвід.

— Може, й так. Але не забувайте, що досвід приходить тоді, коли він уже непотрібний. Досвід завжди спізнюється.

Дюпон щось несхвально бурмоче. Розмова йому набридла. Позіхнувши, він лягає горілиць. Бентінг обережно сповзає з ліжка, йде постояти біля вікна. Лікар це заборонив. Рухатися слід якомога менше. Спокій і відпочинок. Але Бентінг жадібно дивиться у вікно. На малесенький світ унизу. Звичайний буденний світ...

Професор Венс приписав обом пацієнтам лікування десенсибілізаторами. Тепер він пробує досягти кращих результатів, впорскуючи їм кістковий мозок. Це тяжка процедура, а надто за такої серйозної хвороби. Ще він покладає надії на повторні переливання білих кров'яних тілець. Але Венс добре знає, що все це — тільки експерименти, щоденні дрібні акти розпачу, які не можуть урятувати цих приречених.

Перший, той, що дістав найвищу дозу опромінення, зміг прожити лише кілька днів. Розтин його тіла показав приголомшливу картину. Ці двоє одержали меншу дозу, але їхній стан так само безнадійний. Тільки й того, що хвороба затягнеться надовше. Бувають короткі проміжки справжнього або позірнього поліпшення. Але останні аналізи показали, що будь-якого реального одужання немає, навпаки — кількість внутрішніх крововиливів збільшилась, а у випорожненнях з'явилася кров. Професор Венс зв'язався із зарубіжними фахівцями й тепер чекає від них порад. Він співчуває своїм пацієнтам. «Вони помирають повільно, як квіти у вазі», — думає він.

Зрештою, професор — людина лагідна. Дуже лагідна.

— Не слід занепадати духом, — каже він хворим. — Незабаром вам покращає.

А Дюпон знову гне своєї:

— Я вас не розумію, Фреде. Ви боїтеся піти звідси. Вам би й хотілося, але ви турбуєтесь за інших. За всіх отих чужих людей у місті, яких ви, хто знає, може, й справді трохи опроміните. Ви турбуєтесь про дикунів, які мешкають он у тих будинках і квартирах. А чи ви коли цікавилися, що вони роблять один одному і які вони взагалі є? Як себелюбно животіють у своєму повсякденному оточенні? Так от, знайте: всі вони з ранку й до вечора живуть, як нікчемні тварюки.

Дюпон всіляко переконує товариша, що плекати в собі співчуття до кожного безглуздо. Це має залежати від того, з ким маєш справу. А якщо зважатимеш на всіх без розбору, то станеш схожий на беспорядного гриба в траві, якого топче всяк — і звір, і людина.

— Вони просто не заслуговують, щоб у вас через них виникали докори сумління, вони нічого й знати не хочуть, вони думають тільки про себе. Отже, буде тільки справедливо, якщо ми візьмемо свою долю у власні руки. А ні — то небезпека, яка загрожує нашому життю, зростає, і ми втратимо будь-яке право жити на волі і взагалі існувати.

Він помічає, що його слова справили враження на Бентінга. Альфред — чесна людина, і йому завжди доводиться рахуватися із своїми уявленнями про співчуття й терпимість. Дюпон мучиться цим значно менше. Хоч він і ладен подати комусь допомогу, але з незвичайною легкістю применшує важливість будь-яких проблем. Надмірну чесність і терпимість він вважає дитинними рисами: на його думку, вони непридатні до вжитку, не пасують до дійсності. З другого боку, в Дюпона досить розвинене чуття соціальної справедливості. Він завжди готовий когось підтримати. Особливо слабшого, бо це дасть йому нагоду знайти вихід своєму гніву.

— Скрізь сама несправедливість і продажність, — просторікує він. — За гроші можна купити все — владу і шану, адвокатів і право, брехню і правду. Все це смердюча гниль.

Він і сам знає, що перебільшує, але така в нього внутрішня потреба — покривати усе товстим шаром чорної фарби. Його дальші слова сповнені огиди.

— Краще не кажіть мені про любов до ближнього та про терпимість, — заявляє він. — Хоч торочте про це щодня з ранку до вечора, однаково це неправда. Вимагайте такої поведінки від інших, від себе, але не від мене. Обстоюйте ці чудові ідеї, благородні принципи і все що хочете. Я сам нічого б так не хотів, як

того, щоб кожен у своїх діяннях був людяним. А що ми бачимо насправді? Я можу довести вам як двічі два, що це утопія, що про справедливість ніхто не думає і думати не хоче, що скрізь самі джунглі, населені дикими звірами. Лиш де-не-де бігає виняток — полохлива козуля, що мріє про любов, гуманність і добру волю. Та перший-ліпший лев миттю її помітить і з глушливою посмішкою проковтне. Знаєте, Фреде, чого я хочу? Всього-на-всього маленького куточка на землі, де б я жив у мирі та спокої. І ви теж цього хочете, Фреде. Якоїсь нірки, щоб звідти вилазити, як черв'як на стежку, зеленого листочка, щоб на ньому спати. Чогось дуже простого й звичайного. Тож спробуймо ще пожити і знайти для себе такий куточок. Десь же він має бути — спокійний і мирний. Може, в якомусь селі біля річки, може, десь на горі, в парку, в лісі, на якомусь півострові. Чи навіть у дуслі в якомусь забутому богом лісі, де живуть сови.

— Так-так,— погоджується Бентінг. — І справді.

І більш нічого не каже. Бо не знає, що ще сказати у відповідь на цей промовлений пошепки довгий монолог. Дюпон пітніє. Очі в нього блищать від гарячки та мрій. «Усе це від нас тепер дуже далеко,— думає Бентінг. — Недосяжне, як білий вітрильник у морі, тендітне, як метелик або ясно-жовта канарка».

— Ми не повинні ні в чому сумніватися,— провадить Дюпон. — Сумнівні марні і зайві. Нам слід узяти свою долю у власні руки. Треба ж вам колись і самому, зрештою, щось зробити. На світі ви завжди один. І коли до чого дійде, ніхто вам не допоможе.

Хвилину він мовчить. І тут стає очевидно, хоч і з деяким запізненням, що голос його уривається і він страждає від задишки. За вікнами ріденькою хмарою висить час. Шелестять листям і всміхаються тополі. А якщо добре прислухатись, то можна почути навіть гуркіт поїзда.

— І ви ще їм співчуваєте,— з презирством каже Дюпон.

Удосвіта наступного (вже десятого) дня Альфред Бентінг лежить, дослухаючись до звуків, що зрідка долинають знадвору. Чути, як шелестить мжичка, сіючись на дахи й вікна. Сіре небо опустило свою похмуру долоню низько над землею.

Дюпон неспокійно совається у напівсні, це наслідок постійної тривоги. Щоранку Бентінг прокидається, відчуваючи страшенну млявість і пригніченість.

Протягом дня йому іноді стає краще.

Професор Венс і одна з сестер заходять до палати й беруться до свого повсякденного діла. Бентінг уже напам'ять знає, що буде за чим. Він, не дивлячись, вгадує їхні рухи, точно знає, яку вони беруть тепер скляночку або ампулу, як довго трястимуть пляшечку, скільки насиплють порошку. Лише зрідка вони роблять якусь нову процедуру або дають ліки, що їх досі не було. А так день у день відбувається той самий незмінний мовчазний церемоніал.

Дюпон прокидається із зітханням, більше схожим на стогін. У нього мішки під очима. Не рухаючись, він холодно стежить за всім, що діється в палаті. Руки й ноги в нього наче свинцеві. Дихає він часто й важко, мов собака у спеку. Професор піднімає проти світла шприц, наповнює його густою речовиною. Він величний, мов священнослужитель, але на губах у нього кам'яна нерухомість.

Як завжди, друга сестра приносить сніданок. Вона знає, що обидва хворі їдять погано, тому їжі мізерно мало. І все ж на тарілках щоразу лишається недоїдене. Так ніби це в зоопарку служник приходиться у клітку годувати двох великих, геть зачахлих птахів.

— Я все-таки думаю, що нам слід почекати ще,— каже Бентінг згодом, коли вони лишаються на самоті. Він і сам не знає, чому в нього виникла така думка. Може, тому, що він такий знесилений, а може, йому просто хочеться підбурити свого товариша на суперечку.

— Почекати? — схидно питає Дюпон. — А навіщо? Ви знаєте, що означає чекати? Чекання — це розважливість слабких. Мені смішно це навіть чути. Він жорсткий, колючий, різкий.

— Може, ми краще помовчали б? — невпевнено каже Бентінг, та слова його звучать непереконливо.

Дюпон гнівно підводиться з ліжка. Він тепер просто не може мовчати.

— Мовчати? — перепитує він. — Атож, мовчати. Ще одне чудове слово, таке тихе та мирне. Бути завжди совісним і мовчати, заплющивши очі. А знаєте, Бентінг, що таке, власне кажучи, мовчання? Це стриманість боягузів.

— Я зовсім не боягуз.

— То вам здається. Кожен — боягуз, тільки про це не знає. У боягузтва нема протилежної якості, тому самі ви ніколи його не помітите.

«Бути завжди совісним і мовчати, заплющивши очі,— подумки повторює

Бентінг,— вдавати, ніби нічого не чуєш і не бачиш. Не покладатись ні на кого і ні на що. Так усі роблять, і, може, в цьому єдина можливість бути хоч трохи щасливим. Але ти на це не здатний, тому щасливим ніколи не будеш. Хіба тільки в ту мить, коли ти самотній, спалахне в тобі іскорка щастя, яка зразу й погасне, тільки-но з'явиться хтось сторонній».

Він лежить з цими думками, а гарячкові, гнівні тиради Дюпона пролітають повз нього, і йому навіть дивно, що вони його не досягають. Слухаючи, як Дюпон пошепки, затинаючись від задишки, збуджено й злісно виголошує промови про справедливість, Бентінг не може не посміхнутися. Мабуть, Дюпонові нема потреби щось вигадувати, коли він час від часу картає їхніх ближніх за нелюдяність.

— Можна розповісти тисячу страшних історій, які доводять, що кінець кінцем ми завжди виявляємось невинними жертвами,— заявив Дюпон.

І вмить роздратувався, побачивши, що Бентінг слухає його з незворушним спокоєм. А тим часом то була тільки видимість, бо Бентінга дуже зацікавили Дюпонові міркування, а його щирий бунт, можливо, навіть захопив. Проте Бентінг не дає цього взнаки, надто він замкнута людина, щоб відразу пристати на перше-ліпше нове міркування. Захопитися чимось він може, але переконати його важко. Можливо, що він від природи схильний вичікувати і його нелегко зрушити на діло, коли в цьому, на його погляд, немає обгрунтованої потреби.

— Усі люди — себелюбці,— каже Дюпон. — Це тільки нам відмовляють у праві самим про себе подбати. Навіть у такому серйозному становищі, як тепер, коли йдеться про наше життя.

І знову Бентінг змушений визнати, що Дюпон має рацію, що є в нього особливий хист виставити подію чи проблему під несподіваним кутом зору. Він може змістити акценти, скерувати світло на тіньові сторони, може й згладити гострі грані. Виходить, що Дюпон набагато розумніший, ніж можна було сподіватися. У нього вроджена, природна жадоба до життя, і в той же час він може раптом потонути в цілком несподіваних песимістичних висновках. «Чудова він людина»,— думає Бентінг. Йому доводиться визнати, що присутність Дюпона і, можливо, його все більший авторитет йому приємні.

Пополудні Бентінг знову підвівся з ліжка, почовгав до вікна і сів на стілець подивитися, що діється надворі. Всю місцевість наче промили й висушили. Вологе сонце прогнало і мжичку, і сірі хмари.

Бентінг відчуває, як недуга кружляє у нього в тілі і аж дзвенить там, мов дзига. Він слабкий і нетвердо тримається на ногах. Перед очима часом виникають фіолетові плями, у вухах наче вода дзюрчить. Знов страшенно тягне блювати, навіть на порожній шлунок. Хочеться впасти на підлогу й не підводитись. Ніколи більше не вставати, закам'яніти, стати позбавленою почуттів річчю. Але в спустошеному тілі ще жевріє вогник, ще збереглася якась енергія відчаю, що спонукає на опір.

Бентінг дивиться у вікно на сад, на квітники та вузьенькі алеї. І раптом відчуває, що там хтось стоїть і дивиться сюди. Справді, онде двоє — чоловік і жінка. Вони стоять так, мабуть, уже давно. Дивно, що він їх раніше не помітив. Здається, вони дивляться на нього. Чоловік — то тутешній садівник. В руках у нього лопата, недалеко видніється газонокосарка. Садівника Бентінг уже знав. Він часто бачив, як той працював у саду, стежив за його розміреними, неквапливими рухами.

Бентінга зацікавило, хто ж та жінка. Огрядна, вже не молода. Якесь неприродно жовте волосся, повне материнське обличчя. Ось вона підіймає догори руку, махає. Бентінг обертається до Дюпона, що лежить, втупивши погляд у стелю,— тепер це улюблена його поза.

— Там у саду якась жінка,— каже Бентінг.

Дюпон не відгукується. Схоже, що не почув.

— Там унизу стоїть якась жінка і дивиться сюди,— голосніше повторює Бентінг.

Дюпон у задумі підводиться. Нарешті увага в ньому прокидається. Він сповзає з ліжка, човгає до вікна.

— Це вона,— каже він здивовано, з полегкістю в голосі.

— Хто вона? — питає Бентінг.

— Моя дружина, звичайно,— відповідає Дюпон.

Жінка, як видно, помітила за вікном другу постать. Вона знову енергійно замахала до них.

Дюпон усміхається й махає рукою у відповідь.

— Мабуть, чималого хабаря дала йому,— зауважує він, звертаючись більш до себе, аніж до Бентінга.

Жінка схвильована, вона хоче підійти ближче, але садівник не пускає її, показуючи жестом у другий бік — у напрямі до головного входу. Йому явно не хочеться, щоб її тут побачили. Дюпонова дружина зволікає ще трохи, махаючи їм, потім вони з садівником повертаються і йдуть геть. Через кожні три кроки вона озирається і підносить руку вгору. Ось вона зникає за кущами. Але ще якийсь час за ними голубіє її плаття.

Дюпон усміхається. Вперше за довгий час на нього зійшло почуття спокою й безтурботності.

Вони йдуть назад до ліжок. Через силу вмоцнюються на них. І лежать далі, лежать годинами, дивлячись на стелю.

Розділ третій

ЖИТТЯ В КАМЕНІ

Годинами лежать вони горілиць, втупившись у стелю, ніби замерзли чи і скам'яніли. Їхні м'яві тіла наче вже позбавлені будь-яких почуттів, байдужі і до часу, що тягнеться над ними.

Але десь у потаємній глибині душі Дюпон відчуває тривогу, яка дедалі наростає, і в голові у нього зринають усе нові неймовірні плани. Побачення з дружиною збудило у нього в підсвідомості протест, розчарування, опір. Він наче знову став хлопчиськом, тільки обтяженим роками. Радість вільного, безтурботного життя. Його огрядна дружина. Її шкіра, схожа на натуральний шовк. Минулі часи — літо за літом, палкі, гарячі ночі. Муки від того, що все це потонуло в імлі недосяжності. О, як він прагне вирватися з цієї палати, з цієї задушливої, просякнутої сумним цинізмом атмосфери. Він починає розмовляти з Бентінгом. І знов оповідає йому жахливі речі, що викривають людину. Це тисяча правдивих оповідей, у які важко повірити, а проте вони не створені фантазією і жорстокі лише завдяки фактам; вони обвинувачують людину — цього тупого і дріб'язкового дикуна. Бентінг слухає його запальні, гарячі промови. Він уже перестав опиратися цій сильній особистості з її гострою ненавистю до несправедливості, до маленьких жорстокостей нашого такого здорового, такого впорядкованого суспільства.

Дюпон розповідає Бентінгові про різні події, жахливі саме нерозумінням між людьми і розсудливою жорстокістю. Він говорить спокійно, незворушно, ніби читає з книжки. Але в книжках про таке майже ніколи не пишуть. Це було б надто сумно і потривожило б душевний спокій читача. Ми куди щасливіші, коли нічого не знаємо, тому й краще всього цього не знати.

Дюпон — дивна і велична постать. Досі Бентінг його як слід не знав. Він вважав його просто веселим, балакучим колегою, з яким йому рідко траплялося спілкуватись. Взагалі, як мало знаємо ми один одного! А Дюпон — це зовсім не той Дюпон, якого знають усі. Іноді він страждає, бачачи, що перед ним діється. Це його ранить, він стоїть цілком безпорадний зі своїм бунтарством, дивиться і не розуміє, бо на споді в ньому завжди криється доброта.

Нещасливий випадок з реактором і його тяжкі наслідки роздмухали в душі Бентінга оті гострі суперечності, довівши їх до крайньої напруги. В останні дні у нього було надто багато часу про все подумати. Людина емоційна й дуже суб'єктивна, він обрав собі позицію і обстоює свої переконання. А у хвилини просвітлення старанно снує павутиння планів. Він не погоджується з такою долею, з цим категоричним вироком, із цим довгим і повільним умиранням у білій в'язниці. Іноді щось нашіптує йому, що все знову залагодиться. Що зрештою все закінчиться добре, аби тільки він вирвався з цього гнітючого оточення, де блукають у своєму захисному одязі сестри, недоторканні й мовчазні, як духи. Тому він ладен піти на будь-який ризик. Він повинен холоднокровно й розважливо здійснити свій план. А поки що нерухомо лежить, дивлячись угору, і напружено чекає. Дюпон уже здогадується, що Бентінг готовий піти за ним: він розтлумачив йому все детально й досконало і зрештою зумів розвіяти його недовіру. Тепер вони разом очікуватимуть зручної нагоди.

Обидва вони день за днем визирали крізь ґрати своєї клітки, палко тягнувшись до життя, що буяло за нею, і до тих надій, які воно з собою несло.

А тим часом Бентінгові знову погіршало. Якоюсь напругою стягло нутроці, від внутрішнього тремтіння стало паморочитися в голові. Напади гнітючого суму сповнювали серце крижаним холодом.

Дюпон став дуже чуйним, пильним і уважним. Він зразу побачив, що Бентінгові погано. Може, той злякався? Може, його, зрештою, відстрашив їхній план втечі та її можливі наслідки? Від Бентінга всього можна чекати. Надто

багато він думає, розмірковує, зважує. Надто багато побічних обставин намагаться врахувати. Тимчасом як головне — це якомога скоріше втекти звідси. Далі від цієї клятої палати, де гірше, ніж у тюрмі. Від цих стін, між якими зроджуються тільки сумніви й розпач. Де все напружено й тупо чекає невідвратної, фатальної розв'язки. Оточення тут повільно ковтає людей, гризучи їх меблями, мов зубами. А може, ця палата — порожній шлунок, де ліниво перетравлюється все, що сюди потрапляє?

— Вам негаразд? — запитує Дюпон.

— Та почуваю себе поганенько.

— Це мине.

— Думаєте?

— Звичайно. Не хвилюйтеся, скоро вам полегшає.

— Можливо.

— От тільки виберемося з цієї в'язниці.

— Так, можливо, — погоджується Бентінг.

— Побачите. Як тільки зуміємо десь сховатися, все піде на краще. Знайдемо десь собі острівець і чекатимемо одужання. Ви ж у цьому не сумніваєтесь?

— Та ні, звичайно, ні, — стомлено каже Бентінг.

— Ми повинні дістати змогу знову вільно дихати, тоді, я певен, усе піде на лад, — рішуче заявляє Дюпон.

«Мабуть, і справді, — думає Бентінг. — Мені погано через це оточення — палата, ліжка, медичні процедури, чужі люди. У звичайній обстановці я б швидко одужав. Мій страх дуже перебільшений. Іноді від звичайного грипу людина відчуває себе вкрай хворою і слабкою, а хіба ж при цьому є небезпека для життя?»

— У вас вистачить сили спробувати сьогодні ввечері? — питає Дюпон.

— Вистачить, — квапливо відповідає Бентінг. — Я думаю, це швидко мине.

— Та й я ж вам те саме кажу.

Це, напевно, тільки тимчасове погіршення. Якась сонливість напала. Швидко мине...

Далі вони лежать мовчки, чекаючи медсестри. Бентінг хвилюється більше, ніж будь-коли, він вагається, надію змінюють сумніви. Найменше він упевнений у тому, що вдасться втекти з лікарні. А якби вдалося, то далі все пішло б само собою. Подумавши, Бентінг усвідомлює, що вже потихеньку обміркував, куди йому податись у місті. Дивно. З одного боку, цей план іноді вживався йому неприйнятним, з другого — він чіплявся за нього, як потопельник за соломинку. Він сподівався, що, покинувши цю похмуру палату, одразу ж почує себе краще й поступово зовсім одужає. Це стало навіть більше ніж надією — потаємною певністю, чимось на зразок твердого переконання. «Якби тільки я не почував себе тепер таким хворим!» — майнула думка. І все ж таки його щось гнітило.

Дюпон, навпаки, за всіма ознаками був спокійний. Він остаточно зважився. І тепер чітко знав, чого хоче і як це відбудеться. Досі він нервувався і часто був збуджений, але тепер, прийнявши рішення, лежав собі й спокійно чекав зручної хвилини. Він був цілком урівноважений, навіть непомітно всміхався — задоволено, так наче все уже лишилося позаду, мов страшний, гнітючий сон.

На смерканні сестра принесла вечерю. Через півгодини забрали посуд. Усе як звичайно. Ще через годину повернулася з професором: останній огляд, зміряно температуру, зроблено уколи. Все підготовлено на ніч. Коли професор і сестра йшли з палати, двері ще годину лишалися замкнені.

Цією годиною й хотів скористатися Дюпон. Ось сестра вже вивезла в коридор столик на коліщатах. Дюпон і Бентінг обережно підвелися з ліжок. Трохи постояли, схвильовані серйозністю свого рішення. Бентінг відчував втому й вольність, але не хотів цього показати. Може, йому все ж таки краще було б залишитися? Проте він таких запитань собі не ставив, щоб не перешкоджати задуманій справі. Він просто не хотів про це думати. Перший крок зроблено. Дюпон — не та людина, яка може повернути назад. І Бентінг пішов за ним. Добре змащені двері відчинилися нечутно. Не рухаючись, обидва застигли на порозі. Коридор стояв порожній, мов нічний бульвар. Вони були схвильовані, дихали часто, неспокійно. Бентінг тримав під пахвою пакунок. Поміркувавши, він завбачливо прихопив із собою запас ліків, які могли знадобитись їм у перші дні на волі.

Вони обережно рушили коридором. Праворуч він упирався в глуху стіну, оздоблену мозаїкою. Ліворуч вони побачили вдалині подвійні двері. В обох ніби заклакли м'язи, і ноги не хотіли згинатися, зате ступні стали чутливими і м'якими, як мох. Час від часу паморочилося в голові, хвилику накочувалася раптова млість, але вони не здавалися. Виявилось, що двері замкнені. Вони збентежено переглянулися, потім Дюпон зробив заспокійливий жест: цього, мовляв, слід було чекати. Не можна, щоб перша-ліпша перешкода їх затримала. І він почов-

гав далі ясно-білим коридором. Бентінг плентав позаду. По обидва боки тяглися ряди дверей. Вони спинилися біля тих, де висіла табличка «Лабораторія». Ці двері були незамкнені. Дюпон і Бентінг увійшли. За дверима було темно. Вони постояли, поки очі звикли до темряви. У протилежній стіні теж побачили двері. То був склад, звідки починався ще один коридор. Вони йшли швидко, нервово. Ось перед ними ліфт. Дюпон натиснув кнопку. А може, все це їм тільки снилося? У півтемряві засвітилася стрілочка. Почулося гудіння, ліфт наближався. Вони намагалися рухатись нечутно. Поки що все йшло гаразд. Добре, що було ще рано, бо вночі в порожньому будинку найтихіше шарудіння лунало б, як грім.

Бентінг хотів натиснути кнопку першого поверху, але Дюпон затримав його руку.

— У підвал,— прошепотів він, натискаючи нижчу кнопку.

Ліфт, посмикуючись, почав спускатися. Цікаво — коли помітять, що їх немає? У підвалі було вогко й холодно. Навпомацки вони шукали дорогу далі. Ось іще коридор, тьмяно освітлений малесенькою лампочкою.

— Тепер у гараж,— прошепотів Дюпон. — Ви розумієте навіщо.

Гараж був тут-таки, в підвалі. В ньому стояли дві блискучі машини швидкої допомоги, хоч місця вистачило б і на десять. Машини були завжди готові до виїзду, Дюпон це добре знав. У другій машині стримів і ключ запалювання. Можна було сідати і їхати. Двері гаража стояли відчинені. Надворі денне світло вже зникало в ранніх сутінках дощового надвечір'я. Лампа над входом до гаража відкидала жмутик тьмяного світла. Бентінг обережно висунув голову у віконце, щоб подивитися, чи немає кого поблизу.

Мотор захурчав зразу. Дюпон тихенько вивів білу машину надвір. Досвідчений водій, він не шукав педалі акселератора, не робив зайвого шуму. Мотор працював рівно. Бентінг тремтів від напруження, був схвильований і збуджений.

— Мені холодно,— мовив він.

Дюпон був спокійний, для нього все це означало лиш одне — визволення.

— Скоро все буде гаразд,— відповів він.

Вони поїхали через парк до шосе. Тут Дюпон увімкнув фари. Ще мить — і вони опинилися в самій гущавині потоку машин, які швидко і майже безгучно мчали до червоноястих вечірніх вогнів недалекого міста.

Дюпон зупинив машину на тихій вулиці біля самого центру, в одному з кращих районів міста. Вони стояли перед багатопверховим будинком, в якому була його квартира. Дюпон зі скреготом потяг на себе ручне гальмо. На вулиці було темно. Лампи давали мало світла. Довелося перечекати, поки зник за рогом якийсь випадковий перехожий. Звідкись долинали звуки радіо. У будинку по той бік вулиці світила настільна лампа. Мерехтів голубуватий екран телевізора. Рухалися якісь нерозбірливі й наче нереальні зображення. Вулиця попереду блищала, мов залізнична колія.

Дюпон вийшов з кабіни. Він мав чудний вигляд — був у піжамних штанях і в білому халаті. Халат знайшовся в машині. Це була дуже доречна знахідка. Зайшовши до під'їзду, Дюпон натиснув кнопку дзвінка поряд з власним прізвиськом. Кнопок було п'ять. Його квартира була на п'ятому поверсі. Він напружено чекав відповіді, серце в нього калатало. Що, як її немає вдома? Він підійшов до переговорного пристрою, відкрив рот. Нагорі хтось озвався — і ось він чує трохи хрипкий голос дружини:

— Хто там? — гукає вона.

Він усміхається. Щаслива мить. Він навіть забув, що треба відповісти.

— Хто там? — гукає вона знов. — Я вас слухаю.

— Це я,— каже він схвильовано. — Ти мене чуєш? Це я. Я пішов з лікарні. Я бачив тебе вдень у саду. Слухай добре, що я тобі скажу.

Він чує, як вона вмикає автомат, щоб відчинити йому двері.

— Ні, постривай. Ти повинна спершу вислухати мене, Єво,— покwapно каже він. — Чуєш? Це дуже важливо.

— Піднімайся скоріш нагору,— відповідає вона. — Сідай у ліфт.

— Ні,— каже він майже благально. — Так не можна, ти повинна зрозуміти, ти повинна уважно вислухати мене, гаразд? Я не можу піднятися, ти знаєш, що я хворий, і це небезпечно. А тут зі мною ще товариш...

Він на хвилину замовкає. По тротуару плентає якийсь чоловік. З цікавістю дивиться на машину швидкої допомоги, але не спиняється. Дюпон чує, як він іде далі. І тоді говорить швидко, схвильовано:

— Не спускайся вниз, Єво. Але ти повинна допомогти мені, треба швидко зробити для мене одну справу. Розумієш?

— Так, розумію,— відповідає вона. — Але чому...

— Тоді слухай, Єво,— провадить він.— Поклади для мене в ліфт дещо з одягу, два костюми, чуєш? І дві пари черевиків, для мене і для мого друга, для Бентінга, ти вже чула це прізвище. Якусь білизну, сорочки і носові хустинки. Ти добре зрозуміла?

— Зрозуміла,— відповідає вона.— Але чому ти не зайдеш? Нічого ж не станеться. Я приготую каву.

— Ні, тільки не тепер, Єво, поквапся,— каже він нетерпляче.— І нічого не думай. Це дуже небезпечно. Я скоро повернуся здоровий, ось побачиш.

Тим часом йому раптом стало холодно й тривожно. А що, як вона не зрозуміє, все переплутає? Непевність опановує його, він тремтить, на плечі лягає важкий тягар утоми.

— Ти ще тут, Гаррі? — боязко запитує дружина.

— Так, я чекаю одягу. Поклади також трохи грошей, мені вони згодяться. Але поквапся, Єво, бо інакше нам буде непереливки. Все це поклади в ліфт. Двері в ліфті залишиш нагорі відчинені, щоб ніхто інший не зміг скористатися ним. Я почекаю трохи в машині, а ти зроби все це якомога скоріше.

Він почув, як у пристрої клацнуло. Тоді повільно пішов назад до машини й не сів, а насилу втяг своє тіло в кабінку. «Якби тільки все вийшло гаразд»,— подумав він.

Бентінг запитливо глянув на нього.

— Все буде добре,— сказав Дюпон заспокійливо.

Він поклав руки на кермо, але тут же зняв, помітивши, як вони тремтять. Бентінг не повинен бачити, що він нервується.

— У нашому розпорядженні година, перш ніж там виявлять, що нас немає,— каже він.

— Це в найкращому випадку,— зауважує Бентінг,— адже може статися й щось непередбачене. Припустімо, хтось несподівано зайде до нашої палати. Чи пошлють у гараж шофера швидкої допомоги. Тоді вони відразу розгадають наші наміри.

— Звичайно,— погоджується Дюпон.

Неспокій виганяє його з машини. Він іде назад до під'їзду і знову тисне кнопку. У відповідь чує голос дружини:

— Слухаю!

— Це знову я,— каже він.— У тебе все готове?

— Майже,— відповідає вона.

— Не забудь сорочки й черевики,— нагадує він.— І шкарпетки, і гроші. Капелюх теж.

— Гаразд, я все зроблю,— каже вона.

Він відчуває, що дружина не зовсім розуміє, в чому річ. Все це для неї справжня загадка. Але йому приємно, що вона з такою готовністю слухається його.

— Все уже в ліфті,— нарешті повідомляє вона.

Дверний автомат гуде.

— Дякую, Єво,— зворушено каже він.— До побачення, до скорого побачення. Виглянь у вікно.

Він заходить у коридор і натискає кнопку ліфта. Проти вага йде вгору. Ліфт зупиняється перед ним. Він відсовує ґратки, відчиняє двері. Зверху на купці одягу лежить портфель. Дюпон бере портфель, хапає одяг. Вибігши на вулицю, кидає усе на сидіння поряд із Бентінгом. Потім знову біжить по черевики та решту речей. Коли нахилиється, щоб узяти їх, відчуває нудоту й запаморочення. Перед тим як сісти в машину, він дивиться вгору, де Єва підійшла до вікна, і махає їй рукою. Видно, як вона хоче щось сказати, але він заперечливо хитає головою, сідає в кабінку й зрушує машину з місця.

Тепер, коли вони знов ідуть, він трохи заспокоюється. Напруження спадає. Зате по всьому тілу розливається незвичайна млість, він насилу долає її. Він відчуває, як хвороба напосідає на нього, але заганяє її кудись усередину, кусаючи губи і всміхаючись до Бентінга, який тремтить поряд з ним.

В алеї парку вони перевдягаються. На Бентінга костюм трохи завеликий, але то нічого. Дюпон нарікає, що черевики йому муляють. Це ж скільки часу пролетіло відтоді, як він носив черевики! Вони діляться грішми. Їх виявляється чимало.

— Тепер, Фреде, нам треба розійтися,— каже Дюпон.— У вас є куди йти?

— Думаю, що є,— киває головою Бентінг.

Вони не витрачають зайвих слів. Прощання впливає на них дужче, ніж вони це показують. До того ж вони почувають себе досить кепсько. Але тримаються.

— Нас уже шукають,— каже Дюпон.

— Еге ж,— погоджується Бентінг.

Потиснувши руки, вони розходяться в різні боки. Дюпон на мить затриму-

ється, щоб глянути на товариша. Той уже в кінці алеї, йде до трамвая. Там спиняється, жде — таж собі непримітна заклія постать. Дюпон обертається і повагом плентає попід будинками. Іде через силу. Але, може, то через те, що муляють черевики.

Альфред Бентінг сідає в трамвай з таким виглядом, ніби їздить ним щогодини. Вагон дрібно вистукує по рейках, підлога під Бентінгом двигтить, як від електричного струму.

Місто він знає дуже добре, хоча походить із провінційного містечка на півночі країни. Колись, дуже давно, він деякий час навчався тут в університеті, мешкаючи в самотньої старої тітки. Власне, то була тітка його батька; вона досить неохоче здала йому внайми кімнату, але про харчування піклувалася. Розлука з Дюпоном поставила Бентінга перед потребою приймати рішення самому. Тепер, коли він лишився один, нерішучість нібито зникла. Він мав скористатися з своїх шансів, дарма що не досить виразно уявляв собі, в чому вони полягають.

Прінсстраат — це довга, вузька, майже прямолінійна вулиця, яка починається від центру. Цікаво, чи стара тітка досі жива? Вона ніколи не підтримувала зв'язків із його родиною; колись листувалася з його дідом, але все те давно забуте й мертве. Вона прийняла тоді Фреда тільки завдяки його настирливості й заради грошей. Якоюсь мірою це свідчило навіть про її доброту до зовсім чужого для неї хлопця. Її ніколи не тішило, що він називав її «тітонькою». Вона завжди нарікала то на своїх котів, то на примхливу погоду, через яку її часто мучили напади ревматизму. Була постійно в поганому настрої, відлюдна, замкнена в собі.

Бентінг ударив старомодним молотком по дошці. Будинок був високий, вузький, з ветхим посірілим фасадом. Стара жила тут сама. Невідомо, чи був у неї коли-небудь хтось близький, чи знала вона в житті товариство іншої людської істоти, яка ділилася б з нею своїм теплом. Час та обставини кінець кінцем перетворили її на старий гострокутний сталагміт.

Він ще раз ударив молотком. Десь у глибині зарипіли, відчиняючись, двері. В кінці коридора почувся голос з неприємним носовим призвуком.

— Хто там?

— Це я, тітонько, Фред, — озвався Бентінг.

У відповідь — недовірлива мовчанка. Таке враження, ніби будинок став тихо потрискувати.

— Ваш небіж, Фред Бентінг, — повторив він. — Ви ж мене добре знаєте, я студент.

І не міг стримати посмішки: Фред Бентінг — студент! Точніше було б сказати: Фред Бентінг — напівмерець. Стара трохи відхилила двері й глянула крізь окуляри в щілину.

— Еге, — мовила вона. — Я чую. Чому ти так пізно стукаєш? Я ж у цей час лягаю спати.

Він простяг їй руку, щоб привітатися, але вона не звернула на це уваги. Не чекаючи відповіді, сказала:

— Ну, нічого не вдієш. Заходь.

Бентінг був їй вдячний — хай там що вона хотіла сказати. На те, щоб вдуматися в зміст її слів, у нього однаково не вистачило б сили. У тітки була своєрідна гостра спостережливість, яка вряди-годи проривалася крізь постійну апатичність, і тоді вона здавалася навіть приязною. Він сидів навпроти неї в кріслі-гойдалці. За минулі роки тітка майже не змінилася. І в її кімнаті все було як колись: груба, в якій топилося і взимку, і літом, розп'яття, літографії та моралізаторські сентенції на стінах, свічки та коти на столиках і стільцях, тепла неохайність старих темних меблів. І відразу він упізнав знайомий дух — той особливий дух, що встоявся в цій кімнаті за багато років.

На руку йому сіла муха і стала пробиратися вгору крізь волосинки. Він сприймав свою розмову з тіткою так, ніби між ними на столі стояв магнітофон. Власний голос звучав якось незнайомо, відчужено. Стара сиділа від нього досить далеко — маленька жовта мумія, зморщена й зібгана в іграшковому крісельці. У неї було біле лялькове личко.

— У вас іще є вільна кімната? — спитав Бентінг. — Мені треба підготуватися до екзамену. Треба буде цілими днями багато працювати. Я платитиму за тиждень наперед.

Мумія ствердно кивнула головою зі зморщеним личком. Вони розмовляли далі. Стара не спитала в нього про родину, не запропонувала склянки чаю або чашечки кави, як ото ведеться між людьми. Вона сиділа собі й гладила одного із своїх котів. Розмовляючи, Бентінг прислухався сам до себе.

— Гаразд,— сказала вона.

Тепер, щоб здобути її прихильність, треба було відлічити гроші.

— Вранці будити мене не треба,— попередив він. — І з їжі нічого особливого.

— Я й не мала нічого такого на увазі,— різко відказала вона. — Не сподівайся. Їстимеш що приготую.

— Я б хотів, щоб у мене була змога спокійно працювати у себе в кімнаті...

— Я не така язиката, як твоя мати,— відрубала вона суворо.

Бентінг зляквся. Стара витягала голівку вперед, мов черепаха. Але він з нею сваритися не збирався. Це було ні до чого.

— Мені дорога кожна хвилина,— пояснив він. — Я навіть нікуди не виходитиму і до мене ніхто не ходитиме. Я хочу одного — мати повний спокій, поки як слід не підготуюся до екзамену.

— Це було б чудово,— пожвавішала стара. — Ніяких гостей.

Гроші вона сховала в брудну полотняну торбинку під верхньою спідницею. «Для кого вона їх береже?» — майнуло у нього в голові.

Тітка подала знак, що тепер він може йти до своєї кімнати. Він туди дорогу знав і от уже почовгав у темряві сходами нагору.

— Знімеш з ліжка покривало! — гукнула вона йому знизу.

У кімнаті все було як колись. Тільки на ліжку лежав прозорий пластиковий чохол. Бентінг старанно згорнув його разом з покривалом і поклав на стілець.

Кімната виходила на подвір'я. У вікно було видно мокру від дощу покрівлю сусіднього будинку. «Знову дощ,— подумав Бентінг. — Не так, як уранці. Який страшенно довгий видався день!»

Він прийняв кілька порошоків. Майже машинально роздягся і раптом почув якесь шарудіння на сходах. Мабуть, там підслуховувала стара. Потім його здолала млість, він упав боком на ліжку, і якийсь вир затяг його в тяжкий свинцевий сон.

Дюпон явно переоцінив свої сили. Ще в лікарні він усе так чітко розпланував, а тепер усе те здавалося надто тяжким, майже нездійсненним. І надії на свою мудрість виявились перебільшеними. Він поспіхом штовхнув себе на авантюру, яка в ці хвилини, коли він повільно плентав вулицею негостинного міста, стала видаватись йому неможливою, нереальною. Як тут не визнати, що він був надто наївний. Йому здавалося, що досить опинитися за стінами лікарні — і все владнається. Аж виходить — не владналося. Все лишилося без змін, навіть погіршало. Хвороба накинута на нього, мов той собака. Онде скільки будинків, а в котрому з них йому подадуть допомогу? Мжичка закутала їх покривалом, зітканим із летючих краплинок. Дощ уже промочив наскрізь Дюпонів капелюх, вода протекла крізь одяг; йому стало сумно, безрадісно й гірко. А він ще спитав у Фреда, чи є в нього куди податись. Він же сам не знає, де шукати притулку.

Ось на розі кафе, освітлене холодними неоновими лампами. В середині гурток відвідувачів — вони втупилися в екран телевізора. Дюпон сів за стіл до них спиною. Ті переглянулися — мовляв, якийсь дивак. Годинник на стіні показував десяту. «Нас уже шукають,— подумав Дюпон. — Там, мабуть, страшний переполох, усе догори дном». Дуже боліла голова, мучила млість. «Треба прийняти порошок. Добре, що Бентінг здогадався прихопити з собою деякі ліки».

Йому хотілося піти з кафе, але він не наважувався підвестись. Боявся, що на вулиці ноги в нього підітнуться і він повалиться на тротуар. Цього б дуже не хотілося. Він посидить ще хвилину, трохи відпочине. А там буде видно. Може, вранці станеться якась розв'язка.

— Склянку пива,— сказав він голосно.

Хазяїн кафе неохоче відійшов від екрана. Там саме лунала шалена стрілянина. Кафе аж гуло від галасу, тупотіння коней. Кулі висікали борозенки на камені, індіанці мчалися з бойовими погуками, над землею стояла курява і клубочився пороховий дим. «Винятково реалістична ситуація,— усміхнувся Дюпон. — Глядачі споживають свій щоденний раціон — мерців».

Він підніс до губ склянку і став жадібно пити пиво. Від холоду стравохід різко стиснувся. Доведеться вставати, знову клятий пронос. Треба йти до туалету. З екрана мчав на нього загін вершників. Чоловік у крилатому капелюсі прицілився в нього з рушниці. Дзенькнула, впавши на підлогу, його порожня склянка від пива. Глядачі біля телевізора сердито обернулись. Розгнівано підвівся хазяїн. Обличчя в нього було непроникне. Дюпон спробував зупинити кров з невеликого порізу на руці хусточкою. Підбираючи на підлозі скалки, він трохи порізався. Знов запаморочилось у голові, от склянка й вислизнула з рук.

— Це склянку пива,— сказав він байдужим голосом. — За розбиту я заплачу.

І повагом почовгав до туалету. Нехай думають, що п'яний...

Коли повернувся, носовичок був зовсім мокрий від крові. Дюпон сів на стілець. Стрілянина тим часом стихла, диктор читав останні вісті.

На Дюпона вже ніхто не звертав уваги. Носовичок не допомагав, і кров стала капати на підлогу. «Розлютиться хазяїн»,— подумав Дюпон. А йому не хотілося сваритися ні з ним, ні з тими сердитими спинами біля телевізора.

Коли телепрограма скінчилася, господар увімкнув світло. І всі раптом побачили нерухому постать на стільці та криваву калюжу на підлозі.

— Треба ж бути хоч трохи обережнішим,— похмуро буркнув хазяїн, але, зблизька глянувши на Дюпона, злякався. Клієнт намагався спинити кров, але вона проходила крізь усі перепони. Її невпинний потік витікав із малесенької ранки. На підлозі вже розпливлася величезна темно-червона пляма — чудернацька географічна карта, межі якої розходилися все далі й далі, захоплюючи навколишній простір...

Дюпон лежав на стільці, відкинувши назад голову. Обличчя його було мертвотно бліде. Можливо, він знепритомнів. Сорочка й штани в крові. А його черевки, ті самі, що так муляли, стояли посеред червоної калюжі, яка все збільшувалась.

Пан Бек — префект міської поліції. Він високий на зріст і огрядний, але не дуже кмітливий. Краще було б сказати, що він не голова поліції, а її тіло. Проте й на вулиці, і в кабінеті він відчуває себе всемогутнім.

Уже п'ять хвилин він розмовляв по телефону з академічною лікарнею. Одержав інструкції від професора Венса і вислухав благання директора. Кожного він заспокоїв, усе, мовляв, буде добре. Чорні поліційні машини вже ведуть таємну розвідку в місті. На вигляд вони схожі на таксі, а поліцаї в них одягнені в цивільне, отже, ні в кого не виникне жодної підозри. Кожен агент має при собі лічильник Гейгера у формі авторучки. В машинах лежать напоготові спеціальні захисні костюми. На жаль, деякий час було втрачено, поки їздили до лікарні по костюми та прилади.

І все ж досить скоро Бек уже з гордістю повідомив про перші результати. Біля міського парку знайдено машину швидкої допомоги. Слідів утікачів поки що не виявлено. Машину взято під суворий нагляд. Її негайно піддали хімічній дезактивації.

Два інспектори поїхали на домашню адресу Дюпона. Це була блискуча ідея — там і натрапили на перший слід. Пані Дюпон мусила признатися, що втікачі їй дзвонили.

— Ні, не заходили,— сказав Бек професорові Венсу. — Так принаймні вона запевняє. На прохання чоловіка вона поклала в ліфт дещо з одягу. Він у цей час чекав унизу і негайно поїхав геть.

Поліційні машини мали радіозв'язок з префектом. Вони повільно курсували вулицями, весь час повідомляючи Бека та його помічників про свій кодовий номер і місцеперебування. Блискучі чорні жуки планомірно й ретельно обшукували різні райони міста.

Окрема група поліційних агентів обстежувала вокзали, парки, кінотеатри та інші громадські заклади, куди могли зайти втікачі. Пані Дюпон затримали для дальшого допиту.

— Коли знайдете хворих, уживайте всіх можливих заходів безпеки,— порадив професор Венс. — А тих осіб, хто мав із хворими безпосередній контакт, негайно ізолюйте. Це дуже важливо. Потурбуйтеся, щоб агенти мали лічильники Гейгера та захисний одяг. Як буде щось нове, телефонуйте.

— Авжеж, можете на мене покластися, професоре,— хвацько й шанобливо відповів Бек. До людей з титулами, а надто з медичного світу, він ставився з особливою пошаною. — Як тільки щось почую, негайно вас повідомлю.

— Я чекатиму цілу ніч,— мовив професор Венс. Він відчував себе Діомедом, який віддав людську плоть на поживу коням.

Десятий день — довгий день (а він же ще й не закінчився — ледве одинадцять вечора). За останню годину ще багато чого може статися. У світі протягом години народжується 3600 немовлят. Один раз цокне годинник — і народжується дитина. За ту ж годину дві тисячі людей помирає.

До тих двох тисяч, які помруть сьогодні між одинадцятьою та дванадцятьою годинами, належить і Дюпон. О пів на дванадцятю його труп привезуть до лікарні. Професор Венс з асистентом зараз же візьмуться уважно його досліджувати...

Бек повідомив, що Дюпона знайшли в кафе, де він з невідомих причин зійшов кров'ю. Відвідувачі зателефонували про це в лікарню, і поліція кинулася туди. Але чимось допомогти вже не було змоги.

— Те, що він зійшов кров'ю,— закономірно, в цьому нема нічого дивного,— сказав професор Венс асистентові. — У нього не тільки різко зменшилася кількість білих кров'яних тілець, а й дуже погано стало з тромбоцитами. Ви бачили останній аналіз крові?

— Ні, останнього не бачив,— відповів асистент.

— Кількість тромбоцитів знизилася до сімдесяти тисяч на кубічний сантиметр, тоді як норма, ви ж знаєте, щонайменше кількості тисяч.

— Від цього він і кров'ю зійшов?

— Звичайно. Як вам відомо, ці часточки забезпечують згортання крові. Коли людина пораниться, кров у неї завдяки тромбоцитам згортається і запирає пошкоджену судину. Дюпон порізався скалкою скла і через те, що склад крові в нього змінився, загинув. Внаслідок променевої хвороби у нього в крові стало надто мало елементів, які сприяють згортанню. Випадок безнадійний. Подивіться, наприклад, на оці внутрішні крововиливи, отут, і тут, і там. Причина та сама — кров не згортається. Можна тільки дивуватися, що деякі вражені внутрішні органи час від часу до певної міри поновлювали свої функції.

— По-вашому, в нього вже так чи так не було шансів жити?

— Ніяких. Надто велику дозу опромінення він дістав. Вона не була прямо смертельною, але спричинила повільну й болісну смерть. У Моленара доза була ще більше, і він помер за кілька днів.

— А в Бентінга?

— Той самий випадок, що і в Дюпона. Побачите — як не сьогодні, то завтра і його знайдуть мертвого. Навряд чи він протримається більше двох днів.

— Як ви гадаєте, професоре, він теж у місті?

— Певно, що в місті. Кудись виїхати він просто не зможе. Його фізичний стан настільки поганий, що він не витримає би далекої поїздки. Їм обом треба було якомога менше рухатись. Отож і Бентінга незабаром знайдуть. А що це забере певний час, то й він повернеться сюди вже неживий. Можливо, вони інстинктивно відчували наближення фатального кінця і зважилися на цей крок з розпачу. А може, ними керував прадавній потяг людини до волі. Адже й звір, втрапивши у пастку, часом сам перегризає собі защемлену лапу. Для мене це загадка.

Наступного ранку Бентінг прокинувся дуже пригнічений. Кімната в першу мить здалася йому незнайомою. Все в ній було дуже гидке. За винятком теракотового барельєфа на каміні, все інше — гардини, шпалери, колір меблів — виглядало сірим, одноманітним, позбавленим смаку. Бувши студентом, він ніколи не зважав на те, що кімната така бридка. Звідкись ізнизу долинали якісь звуки, чувся тітчин голос. Вона розмовляла зі своїми котами. Бентінг відчув, що йому зовсім несила встати і спуститися на перший поверх, але він не наважився залишитись у ліжку. Якщо він не вийде до сніданку, у тітки виникне підозра, що тут щось не те.

Він ще трохи полежав, думки в нього роїлися, мов бджоли. Він і не пробував дати їм якийсь лад. У голові одна за одною зринали химерні асоціації, виникали цілі клубки нереальних, фантастичних уявлень, і через це нерви ще більше напружувались.

Бентінг підвівся, поволі вдягнувся й пішов униз, важко, непевно ступаючи. Вночі в нього кілька разів зводило судомою ноги. Тепер у грудях шпигало, непереборна втома давила на плечі. Кінчик язика був запалений, так наче він зненацька сьорбнув надто гарячої кави.

Коли сідав за стіл, тітка не зводила з нього погляду. Не було сумніву, що вона не переставала за ним підглядати.

— Не хотіла я тобі вчора казати,— промовила вона,— але виглядаєш ти кепсько.

— Я хворів,— ухильно відповів Бентінг,— а тут ще оце напруження перед екзаменом.

— У тебе була нашірпа хвороба?

— Ні, я, здається, отруївся неякісними продуктами. І на шкірі це теж відбилося. Але вже минає.

— Тебе так коротко постригли. Раніше ти носив довге волосся.

— Носив. Але в армії стрижуть коротко, так там заведено. То я вже так і далі стрижуся.

Йому не хотілося розмовляти, не було бажання їсти. Він намазав скибку

чорного хліба маслом і джемом. Взагалі він любив чорний житній хліб, особливо трохи перепечений. Фермери годують ним коней. Стара пильнувала кожен його рух, дивилась на рот і на руки.

— У вас часом нема газети? — запитав він.

— Нема,— відказала вона зневажливо. — Нема й радіо. Не треба мені знати, що там діється. Щодня як не вбивство, то аварія або загроза війни.

— Це так,— погодився він і встав. — Чи не могли б ви принести мені на обід одну лиш тарілку супу? Останнім часом у мене чогось нема апетиту.

— По-моєму, ти ще зовсім хворий,— сказала стара.

На мить у нього виникло враження, що вона щиро тривожиться за нього, але, може, то йому тільки здалося. Бентінг повернувся до себе нагору й безсило впав на ліжко.

«Все це було донкіхотством,— подумав він. — Напевне, й Дюпон уже зрозумів». Він намастив руки маззю, проковтнув таблетку. Думки знову звернулися до Дюпона. Цікаво, де він тепер може бути. Але загалом Бентінг був за нього спокійний: Дюпон — людина, яка знає що робить.

Минуло два дні, а він усе ще був у тій бридкій кімнатці в старій тітки. Вона його не турбувала — він-бо навчається. Тільки дійшла висновку, що він трохи чудний і впертий. Рідко сходить униз. Але, зрештою, то його справа, вона навіть була рада, що з ним небагато клопоту.

Бентінг годинами лежав у забутті або в дрімоті. Він летів шкереберть у бездонну прірву. От-от мав потонути. Боровся з демонами, що прилетіли по його життя. Час від часу до нього приходило прояснення, і він знову міг думати чітко й тверезо; і тоді тіло слухняно виконувало всі його накази.

«Теоретично я б уже мав померти»,— думав Бентінг. Він з острахом пригадував минулі години (вони пройшли в нього перед очима, мов сповільнені кінокадри). Але ж він і досі живий. Ця очевидна істина викликала і радість, і гіркоту. Професор Венс помилився, його прогност виявився дуже перебільшеним. Отож, зрештою, Дюпон таки мав рацію. «Аби тільки вирватися звідси!» — казав він тоді. Тепер той великий страх став хоч і прикрою, але пережитою обставиною, відсунувся на задній план, поринув у бездонне болото підсвідомості. Як видно, в основі всього була якась помилка або непорозуміння. Мартін у гарячці міг просто наговорити дурниць. Бідолаха був уже в надто тяжкому стані й не міг усвідомлювати, що каже.

Ні, він, Бентінг, не помре. Він помалу, хоч і довго, стане оклигувати і кінець кінцем зовсім одужає. У недалекому майбутньому знову буде здоровим і вільним, зможе ходити вулицями. Тепер він має гарантію на життя, хай і вбоге, порожнє, але все ж такі життя. Звичайно, буде ще клопіт з різними ускладненнями, які лишає після себе променева хвороба. Мабуть, він тепер до кінця днів своїх лишиться безплідним, але тепер йому не до того. Він ще живе і повинен лишитися жити. Одне тільки усвідомлення цього можна було вважати за своєрідне щастя.

Того ж таки вечора він на хвилинку вийшов на вулицю — ковтнути свіжого повітря. Зовсім ненадовго, ризикувати не хотілося, не можна, щоб його побачили. Адже розшуки ще тривають. Тут шукати його вони не повинні, вони й гадки не мають, що він так близько. Деякий час йому ніщо не загрожує, але й надто затримуватися тут теж не можна. Через кілька днів напевне доведеться залишити місто. Він знає одну гарну місцинку, куди можна буде поїхати. Але настав ранок, і ці плани довелося змінити. Уночі йому знову погіршало, і стара сова, безперечно, про це дізналася.

— Може, я викличу лікаря? — запитала вона. Здається, в неї вже не було тієї ворожості, що на початку. — Покликати тобі лікаря?

— Не треба,— відповів Бентінг. — Нема нічого серйозного. Просто трохи нездужаю.

— Мені самій ніякий лікар не потрібен,— похвалилася стара. — Ще ні разу в житті лікарі мене не оглядали. Але в тебе вигляд зовсім хворий. І їси мало. Якщо хочеш, я викличу лікаря. Ти повинен приділяти собі більше уваги...

Краще йому звідси піти. Тут стає небезпечно. Що, як вона раптом справді викличе лікаря? Тоді його викриють і відішлють назад до академічної лікарні. Цього допустити не можна. Що сказав би Дюпон, довідавшись, що Бентінга так швидко схопили?..

Пополудні він одягнувся й зійшов униз. Почував себе досить добре. Усі речі вмістилися в маленьку валізку. Надворі було не холодно, але він мерз, тому

надягнув Дюпонову куртку. Тітка вовтузилась десь у задній кімнаті. Коли він спякався, вона саме щось бурчала до своїх котів і нічого не почула. Бентінг відсунув засув, відчинив надвірні двері. Вулицею проїхав на велосипеді якийсь чоловік. Уже старий. Із сивою, зовсім срібною головою. Поли його піджака маяли за вітром. Спереду за кілька будинків пекар переносив до крамниці хліб. Завертала за ріг машина. На повороті її шини аж завищали на асфальті. Почувся скрегіт — водій перемкнув швидкість. На тротуарі двоє дітей гралися камінцями. Якась жінка провезла повз нього дитячу коляску. Всі деталі він сприймав чітко й виразно.

Прибравши вигляд такого собі спокійного чоловіка, що вийшов прогулятися, Бентінг рушив до вокзалу. Ніхто не звертав на нього уваги, не помічав нічого особливого. Хтось міг, правда, подумати, що він одужує після хвороби, бо він таки був дуже блідий і ступав непевно. Але в кожному разі з виду він був зовсім звичайний, нікому не загрожував і не заважав. Іде собі, не поспішаючи, до вокзалу, та й годі. Пішки це довше, але поспіх не завжди себе виправдовує. І почувався Бентінг напрочуд здоровим і вільним.

Місто було мов величезний стривожений звір. Бентінг дивився на метушливий люд, і йому спало на думку, що він має виглядати тут чужинцем. Самотність, мов дим, нависала над дахами. У приміщенні вокзалу вливався людський потік. Бентінг загубився в ньому. Терпляче вистояв у черзі до віконця каси. Одержав квиток і став на ескалатор, який безшумно повіз його на перон. Ніхто не звертав на нього уваги. Ніхто не помічав небезпеки.

ЕПІЛОГ

Він відчув, що послизнувся на мокрому. Туманні постаті навкруг нього набирали чудернацьких форм. Вони коливалися з боку в бік, мов дим, були то густі й розбухлі, то витягнуті, довгі. Обличчя здавалися рухливими світляними плямами. Він бачив, як ворущаються на них губи, але звуків не чув. Спробував підвестись, але з того нічого не вийшло. Він заплутався в тенетах якогось незбагненого безсилля. Розгублено усвідомив, що неспроможний зробити жодного руху. Нерви і м'язи не слухались його волі. Він увесь тепер немов складався тільки з магми і важко, мов розтоплений свинець, тік у просторі разом з усім, що його оточувало.

Раптом Бентінг став знову приходити до тями. Ривками, не відразу. Голоси навкруг нього тепер лунали гучно й різко, а часом хрипіли, як старий патефон. Навколишній туман помалу розвіявся, і він став бачити людей зовсім ясно, набагато чіткіше, ніж будь-коли. Провідник щось записував собі в книжечку. Він писав нервово, схвильовано, перекреслював написане, починав знову. На задньому плані з'явилося ще кілька чоловіків. Бентінг відчував, що всі вони з цікавістю дивляться на нього. Запитують один одного, що сталося.

— Я передав, щоб викликали лікаря, — поважно заявив залізничник.

— Поки він прийде, буде вже пізно, — зауважив хтось.

— Ну, то принаймні засвідчить смерть, — сказав комівояжер. — У подібних випадках звичайно так робиться.

— А що, вже кінець? — запитав інший.

— По-моєму, ще ні, — відповів провідник. — Досі мені якось щастило в таких ситуаціях. Лишається одне — треба скласти докладний звіт, а то ще подумают, ніби я в цьому якось винен.

Усі схвально закивали головами.

Присутні говорили про смерть. Це здалося Бентінгові дивним і навіть кумедним. Що це стосувалось його особисто, сумніву не було. Причиною їхнього хвилювання був він. Через нього всі вони кудись запізнювалися. Поїзд зупинився тому, що сталася смерть. Так ніби він і справді мертвий. Так ніби смерть — це дуже просто: лежати собі не рухаючись, а інші в цей час розмовляють про тебе, ото й тільки. Оце і є, виходить, смерть, велика і страшна смерть? Не більше й не менше? Ви можете при цьому спокійно слухати людей і дивитися на них, на їхні обличчя, що набули сумного й поважного виразу.

Цікаво, що буде далі. Лікар же обов'язково виявить, що він ще живий, і звелить негайно відвезти його до лікарні. Це, звичайно, неприємно. І Бентінг слухав далі збентежені, збуджені голоси. Йому тепер дали спокій. Чим далі, тим він сам цікавив їх усе менше. Обступили жінку, котра бачила, як усе сталося. Можна було луснути зо сміху, слухаючи, як вона все перебільшила, а себе виставила такою мужньою і розсудливою. Так завжди буває. Героїв знаходять серед тих, хто вижив, хто був стороннім глядачем або скептиком, що в момент події висловлював свої сумніви. Такі люди могли розповісти, як усе сталося, бо були на відстані і спокійно спостерігали. Голоси...

- Він ще встане, так часто буває.
- Мабуть, серцевий напад.
- Останнім часом таких випадків, кажуть, усе більше.
- Ознака часу.

І тут з'явився лікар. З великим черевом, дихає із задишкою. Людина, яка обома пригорщами черпала насолоди з життя, нехтувала дієту (рекомендуючи її іншим) і робила все можливе, щоб викликати в себе захворювання серця. Усі розступилися. Перед медиками кожен відчуває шанобливий острах. Лікар розкрив валізу з інструментами. Послухав у Бентінга серце, помацав пульс, зазирнув у очі.

— Він мертвий, — заявив він. У голосі не чулося ніякого співчуття. Таким же тоном він міг сказати: «Надворі дощ».

Бентінга здивувало, що й лікар говорить про смерть. Він хотів запротестувати, спробував ворухнутися. Але знову нічого не вийшло. Тіло від нього відключилося. Його оболонка не пропускала назовні ніяких його реакцій. Всередині він жив, але не міг подати про це жодного знаку. Такий стан злякав його. Тепер він більше не зможе боротися за себе. Він вимкнутий. Невже він справді мертвий? Та що ви, це ж смішно. Невже вони не помітять, що помиляються? Адже він може цілком ясно думати, і ця здатність ні на мить його не залишає. У його чуттєвому світі немає прогалин. Він усе чує, все бачить, відчуває руку лікаря, чує протяг крізь відчинене вікно, чує людські голоси, йому муляє тверда лава...

Бентінга підняли й поклали на носі. Обережно понесли з вагона. На повітрі йому стало краще. Гострий запах землі та листя. Запах дитинства. Носі з Бентінгом засунули в машину швидкої допомоги. Двері щільно зачинились, і машина майже безгучно зрушила з місця. Він бачив над собою дерев'яний каркас, біле листове залізо. Чулося заспокійливе гудіння мотора. Він був стомлений і сонний.

Спав Бентінг, мабуть, дуже довго. Прокинувся він від холоду, яким віяло від сірого каменя, що на ньому він тепер лежав. Тиша укривала все навкруги, мов сніг. Приміщення було велике, похмуре й порожнє. Але Бентінг побачив, що він там не один. Трохи далі лежали ще два тіла. Було страшенно холодно й незатишно. Десь надворі стояла ніч. У світлі місяця йому було все видно в цьому похмурому склепі. Бентінг відчував непевність. Він думав і не міг збагнути, що означає його теперішній дивний стан. Його тіло було чуже й непорушне. Десь у ньому ще лишалась іскорка життя, воно жевріло в якійсь глибокій схованці, в останньому бункері. В гнізді опору, звідки ще, мабуть, могло б вибратися на волю.

Він напружено вдивлявся в тих двох людей. Вони начебто спали. А він ніяк не міг позбутися враження, що за ним хтось пильно стежить. Він придивився уважніше, щоб перевірити свою підозру. І саме коли дійшов висновку, що помиляється, один з лежачих повільно заворушився, а тоді трохи підвівся, спираючись на лікоть. Бентінг упізнав незнайомця, і його наче вдарило електричним струмом. Він відчув безмежне розчарування. Все було марно. Він не повинен більше боротися, не повинен тікати, все уже остаточно завершено, зіграно, замкнено. Досягнуто пункту, що був поза життям. Він не зміг нікуди втекти. Втеча виявилася ілюзією. Не було у світі жодного місця, де б він зміг жити спокійно. Ні села, ні дупла в дереві, ні совиного гнізда. Стільки довгих днів потаємно плекав він свою марну надію! А жити йому лишилося так мало, і таким невідворотним був фатальний кінець!

Його надія була схожа на млявий нічний трамвай, що трясеться по вулицях. На кожній зупинці чекають люди, але кондуктор знов і знов кричить:

— Місце нема, чекайте наступного...

І ти стоїш і стоїш, чекаючи наступного, але так ніколи й не дочекаєшся...

Час віками стоїть непорушно. Люди думали, що він іде, а то рухалися вони самі. Час не повинен рухатися. Він — абстракція. Спочатку люди летять крізь нього, а потім залишають його далеко позаду. А той самий час уже приймає нових людей. І ніколи не може затримати їх у собі. Мов на швидких ковзанах, пробігають вони в нього по обличчю. Від більшості не лишається навіть сліду після того, як вони відлітають у простір.

Так і Бентінг пролетів повз нерухомий час. Летів, наче птах над лісом, майже не ворущачи крильми. Хоча птахи звичайно не мають імен. І ось він уже проминув час. Він збагнув це, коли подивився на ту темну постать. На оте тіло з обличчям Лави — пасажира з поїзда. На огидну червону ямку на місці ока. Та навіть огида тепер була вже ні до чого.